

Андрей КРИВОШАПКИН

**“О, МИН ЭВЕН КУТТААХ
ЫРЫАЛАРЫМ”**

(В.Д.Лебедев туһунан
документальной ахтыы-сэһэн)

83.37 В
К 83

*Издание осуществлено
за счет средств
Министерства по делам народов Якутии
Республики Саха*

К 83 Кривошапкин А. О, мин эвен куттаах ырыаларым: В.Д. Лебедев туһунан документальной ахты сэһэн. — Дьокуускай: Сахаполиграфиздат, 1994. — 56 с.

Кривошапкин А. О песни мои, вы с эвенской душой.

ISBN 5-85259-036-3

*...Пусть падем мы бойцами
на марше,
но останется наша дорога,
И другие пройдут ее дальше!*
В.Лебедев.

Уон сыл ааһа оѳуста. Мин харахпын симэн, санаабар уон сыллааѳыта ааспыт күннэргэ тийѳбин.

...Дьокуускай, сороѳо таас, сороѳо мас дьизэлэрдээх улахана суох куорат, туманы бүрүнэн турар. Хойуу туманынан оргучуйар бытархан тымны түһэн, самолеттар балтараа нэдиэлэ кэринэ сэдэхтик көтөллөр. Куорат үөһэ чугаһы да кыайан көрдөрбөт гына үдүк-бадык. Тымны халыг да тагаһы курдары охсор. Хамсаабакка турар кини токуччу тонгор. Ол эрэри дьон манна олорор, ким да сунхарбат, буолуохтааѳын курдук тутталлар. Айылѳа онһоһуута буоллаѳа. Маннык тыһыс тыһынаах Верхоянскэй уонна Өймөкөөн диэн сирдэрдээх буолан аан дойдуга биллэр саамай тымны республика киинэ Дьокуускай куорат ньиргийэ-тигинини турар.

Саамай сөѳүмэр дьиктитэ баар — бу бэрт бүрэ-тара Дьокуускайы ханнык да сымнаѳас, бэл итии даѳаны айылѳалаах, килиэ-халаа, толору хааччыллыылаах мааны куораттарга хайдах да атастаһахха сатаммат эбит. Эн ханна да тийдэргин, бу эриэккэс куорат эйигин угуйа, тарда турар. Төрөөбүт дойду, төрөөбүт сир-уот дьэ итинник буолар. Саха сирин тапталлаах сүрэѳэ буолар буолан Дьокуускай биһиэхэ сүрдээх күндү.

... 1984 сыл ахсынньы ыйа. Саха сирин Суруйааччыларын союһугар үс буолан олоробут: Савва Тарасов, Далан уонна мин. Эвен поэта, ученайа Василий Дмитриевич Лебедев юбилейын туһунан кэпсэтэбит. Ый агарынан кини биэс уон сааһа туолуохтаах. Оттон кини биһиги ортобутугар суох буолбута хайыы-үйэѳэ икки сыл ааста. Биһигиттэн кини олус эрдэ барбыта. Түөрт уон аѳыстаах эрэ этэ. Мин кини элбэх санаалардааѳын, былааннардааѳын билэбин, олору кини бэйэтин кытта букатыннаахтык илдьэ барбыта. Бэйэлээх бэйэтин эрэ киэннэрин. Итилэри кини бэйэтэ эрэ онгорор кыахтааѳа. Биһигиттэн, биһиргэ сылдыслыт доѳотторуттан, ким да кини онгорорун онгорбот, кинини ким да кыайан солбуйбат. Ким баѳарар бэйэ-

тин кыабынан эбээт, онуоха Лебедев айылҕаттан бэриллибит талаанынан хатыламмат киһи этэ.

Савва Иванович Тарасов, эйэбэс-сайаҕас киһи, юбилей хайдах барыахтаабын туһунан сэмээр кэпсиир. Бастаан поэт юбилейын дойдутугар — Муомаҕа бэлиэтэниэхтээх, онтон Дьокуускайга, А.С.Пушкин аатынан республиканскай библиотека конференц-саалатыгар ахтыы биэчэрэ ытыллыахтаах. Суруйааччылар союзтарын правлениета итинник быһаарбыт. Биһиги билигин сорох ымпыгы-чымпыгы эрэ чуолкайдаһабыт. Савва Тарасов ити саҕана правление председателин босхоломмут солбуйааччыта. Кини ыпсарыылаах дьаһаллаах үлэһит киһи буолан, Союз чэпчэкигэ суох туох баар тэрийэр үлэтин барытын толороро.

Василий Семенович Яковлев-Далан эмиэ ити саҕана председатели таһыттан сылдьан солбуйар этэ. Кини баһылыктаах биһиги бөлөхпүт сарсын Муомаҕа көтүөхтээх. Биһиги иккиэ буолан көтөбүт. Атыттар бэбэһээ мүччү көтөн барбыттара. Ол — эстраднай бөлөхтөөх саха эдэр суруйааччыта Харысхал уонна икки Жанна — поэт огдообото Жанна Карувна уонна кыһа Жанна.

Нөҥүө күн тымныы арыый сымнаабыта, онон мин Даланнын расписание быһыытынан син көппүппүт. Уус-Ньараҕа, тымныы саамай ордуутугар, көтөн кэлбиппит. Манна Муома рейсэ заправкаланаары эрэ түһэр. Биһиги манна кэлэн соһуйан өлө сыспыппыт. Харысхаллаабы сиппиппит. Муома сабыылаах үһү. Партия райкомун үлэһиттэрэ көрсөн биһигини бөһүөлөк гостиницатыгар илдьибиттэрэ. Кыһынны күн түргэнник киирэр, харанарбыта. Уус-Ньара хайалар быыстарынан халыйбыт туманнаах харанаҕа тимирбитэ. Гостиницаҕа элбэх саҕалаах Харысхал чункуппатаҕа. Биһиги бөлөхпүтүгэр райкомовецтар кыһаммыттара, онон биһиги кинилэртэн күн-дьыл туругун туһунан туох дииллэрин күүтэн сыппыппыт. Сарсыныгар эмиэ гостиницаттан тахсыбатахпыт. Ханна да барыман диэбиттэрэ. Бэйэлэрэ кэлиэхтээхтэр. Эмискэ аэропорка барын диэн хамаанда буолбута. Муомаҕа кыра кый салгын вездехода АН-2 табаһыттарга таһаҕас илдьэр буолбут. Барыбытын ылбаттар, үс эрэ киһини ылаллар, атыттар сарсын барыахтара дииллэр. Биһиги аэропорт начальствотын кытта кэпсэтэргэ тийэбит. Бу самолетунан икки суруйааччы, бокуонньук огдообото уонна кыһа хайаан да көтүөхтээхтэр диибит. Райком үлэһитэ сарсын күн куһаҕан буолар туруктаах диэн миэхэ сибис гыммыта уонна пиэрибэй секретарга звоноктуу барбыта. Пиэрибэй, арааһа, туруупканы ылан булгуччулаахтык эттэбэ. Начальство эмискэччи уларыта охсон, түөрт киһини ыларга сөбүлөһөр. Түөрт буолан көтөбүт, Харысхалла-

ах хаалаллар. Ылыабы баҕарыллыбыта да, бу миигиттэн туту-
луктаммат буолан кыаллыбат этэ.

Хонууга этэнгэ көтөн кэлбиппит, ол эрэри тымныы само-
лека тонмупут аҕай. Оройуонна биһигини күүппүттэр.
Программалара бэлэм, партия райкомун секретара Василий
Васильевич Баишев, сахсайбыт хара баттахтаах, дыиэгинэччи
көрбүт киэн харахтаах хара бараан, эрчимнээхтик турбут-
олорбут эдэр саха киһитэ, юбилей программатын бэйэтинэн
ылсыһан дьаһайбыта.

Оройуон кулуубугар элбэх киһи кэлбитэ. Сцена кэтэх
өттүгэр истиэнэҕэ В.Д.Лебедев улахан портрета ыһаанан ту-
рар. Бу олохтоох художник фото-хаартыскааттан бэркэ табан
уруһуйдаабыт оноруута. Биэчэри В.В.Баишев ытар. Саха си-
рин Суруйааччыларын союһуттан Далан тыл эппитэ, Василий
Дмитриевич оҕо сааһын доһотторо ахтыы онорбуттара. Юби-
лейынан сибээстээн анал концерт буолара көрүллүбэтэҕэ,
этиилэр быыстарыгар поэт тылларыгар олохтоох ырыаһыттар
ыллаабыттара. Манна Карувна тыл эппитэ, Хоту сир норуот-
тарын наукаларын уонна литератураларын сайдыыларыгар
В.Д.Лебедев оруолун туһунан дьыалабыай кылгас этиини
онорбута.

Сарсыныгар Орто Дойдуга көппүппүт. Бу оройуон киинит-
тэн ырааҕа суох, 40-50 километр. Онно бэрт сылаас, истин-
иһирэх көрсүһүү буолар. Олохтоохтор биһигини үөрэ-көтө
көрсөллөр. Киһэ үөрүүлээх мунньах кэмигэр уот баран хаал-
быта. Тэрийээччилэр чүмэчи булуохтарыгар диэри биһиги
кэпсиирбитин быспатахпыт. Сотору уот кэлбитэ.

Жанна Карувна кыһынаан ытыктабыллаах кырдыаҕас эвен
Николай Иванович Слепцовка түспүттэрэ. Бу манна саамай
ытыктанар ветераннартан биирдэстэрэ. Сааһын тухары таба
иитиитигэр үлэлээбитэ. Саха АССР иккис ыңгырыылаах Вер-
ховнай Советын депутатынан талылла сылдыбыта. Мин кини-
лиин эвенни астына кэпсэппитим. Оҕонньор В.Д.Лебедев
аймахтарын бүтүннүүлэрин, кинини бэйэтин оҕо эрдэбиттэн
үчүгэйдик билэр. Николай Иванович эвен үгэһинэн ыалдыт-
тар кэлбиттэрин үөрүүтүгэр табата охторун диэн этэр уонна
онтон биһигини саамай сылаах куһуоһунан күндүлүүр.

В.Д.Лебедев аатын, айар үлэтин хабаан кэпсэтэбит. Ытык-
табыллаах кырдыаҕас Николай Иванович биир дойдулааҕа Ле-
бедев улахан өйүнэн, поэт албан аатынан киэн туттар. Сөп
ээ. Василий Дмитриевич күүрээһиннээх хоһоонноругар эвен но-
руотун туһунан аан дойдуга эппитэ. Мин өйбөр поэт “Мин
тылым” диэн бэртээхэй хоһооно киирэн кэлэр. Омос көрүүгэ
онно поэт бэйэтин туһунан, тугу бэйэтэ саныырын туһунан
этэргэ дылы. Оттон өйдөөн-дьүүлээн аахтааха, поэт норуотун
туһунан этэрэ биллэр. Кини тыла — бу эвен норуотун тыла.

Кини дьингнээх поэт патриот, тайбаа, хайалар быыстарыгар, туундараба олорор биир дойдулаахтарын ааттарыттан сагарар бырааптаах. Ол хоһоон бу баар. Күндү аабааччым, маны бэйэн аах.

МИН ТЫЛЫМ

Аар тайбам суугунугар
Биһиктэммит мин тылым
Верхоянской хайаларыгар,
Кырсаалаах туундараба
Олобум уонна дьолум
Саргылаах саҕата буолан,
Төрөөбүт төрүт түөлбөбөр
Тардыһарым сөбүмэр.

О, эбээн ийэ куттаах
Мин дууһам ырыата,
Нууччалы тылга таһыллан,
Көтүүй үөһээнэн ыраах,
Хоту дойдум туһунан
Һээдьэлээн эргийэр курдук
Сэргэх кэпсэли тэнит.

Кыыл бүгэр хойуу иһиригин,
Турууктарга охсуллар
Өрүс дохсун күрүлгэнин,
Уһуга көстүбэт туундара
Төһнүбэт түн былыргыттан,
Субу көстөр аныгытын,
Хоһуун дьоннорун тустарынан
Кэрэ оһуору түһэрэрдии
Кэпсээ

бар дьонго кэрэхсэтэ.

Улахан Чыыстайга биһиги абыс хоммуппут. Былаһын тухары тымныы үгэннээн турбута — 55 кыраадыс. Самолеттар көппөттөр. Биһиги манна уһуннук хаайтарбылпыт. Күн аайы Баишевы кытта сибээстэһэбит. Кини да айылба манньын хайыаҕай. Бэйэм барытын көрө-билэ олоробун диэн биһигини уоскуталыыр.

Мин Даланнын хаһан эрэ Хонуу сэттэ кылаастаах оскуолатыгар В.Д.Лебедеви кытта биир кылааска үөрэммит Николай Ильич Слепцовка түспүппүт.

Николай Ильич — эвен фольклорун уонна культуратын этигэр-хааныгар ингэриммит, эвен тылын үчүгэйдик билэр эриккэс киһи. “Искра” совхозка өрдөөбүттэн директор. Туйгун үлэтин иһин орден, медаль наҕараадалардаах. Кини ордук Ленин орденын күндүтүк саныыр. Үлэ Геройа буолуон, Советскай Союһу “демократтар” ыһан мэхэйдээбиттэрэ. Далан кинилиин сэхэргэһии бөбөтө. Бу саҕана кини тыа сирин олобун туһунан улахан роман суруйара, онон бу киһи курдук бөдөҥ специалистан арааһынайы быһаартарара. Миэхэ эмиэ иккиэн-

нэринийн кэпсэтэр үтүө тобоос кэстүбүтэ. Николай Ильини эдэриттэн билэбин. Кини туһунан бастаан миэхэ В.Д.Лебедев кэпсээбиттээбэ. Мин кинини биир айымньыбар сүрүн герой прототибынан туһаммытым. Бу үтүө дууһатынан дэҥнэ баар буолар киһи.

Бу иннинэ биһиги, хотугу суруйааччылар бөлөхтөрө, Даланы кытта Халыма оройуоннарынан сылдыбыппыт, онно Хотугу норуоттар литератураларын Күннэрэ буолбуттара. Ити 1982 сыл сааһыгар этэ. Далан суруйааччылар делегацияларын салайбыта. Биир дойдулаахтарым эвеннэр олорор ыраах Березовкаларыгар вертолету күүтэн түөрт хоммуппут. Эвен литературатын ытык кырдыаһаһа Платон Ламутскайга олобуппут. Поэт ол сааһана Березовкаба этэ, В.Лебедев эрэ суоҕа. Ол да буоллар кини биһиги ортобутугар баар курдуга. Кини поэзиятын тыһа баара. Бу сырыыга биһиги Муомаба В.Д.Лебедев кэриэһигэр биэчэри ытабыт.

Утуйуох иннинэ өргө диэри элбэҕи кэпсэтэбит, санаабытын үллэстэбит. Өйбүт-санаабыт биир буолар. Биһиги икки ардыбытыгар өйдөһөр сиэр-майгы үөскүүр. Айар дьонго бэйэ-бэйэни итэҕэйсии суолтата улахан. Мин Даланы дирин өйдөөх киһи диэн сыаналыбын. Кини дьин чаччы өйдөөх киһи. Адьас философ. В.Д.Лебедев Даланы аһары да ытыктыыр этэ. Далан — дьиннээх талаан.

В.В.Баишев АН-2 аварийнай рейсин тэрийэн биһигини Улахан Чыыстайтан көтүппүтэ. Дьокуускайтан оройуон киинигэр АН-24 самолет кэлбитэ. Баишев экипаһы биһиги кэлэрбитин кэтэһиннэрбит этэ. Летчиктар АН-2 кэлиэхтээҕин билэр буолан сөбүлэспиттэр.

Дьокуускайга ахсынньы 20 күнүгэр киэһэ көтөн кэлбиппит. Оттон А.С.Пушкин аатынан республиканскай библиотекаба Савва Тарасов В.Д. Лебедев 50 сааһыгар аналлаах биэчэри сааһалаан эрэрэ...

Василий Лебедев таас очуостардаах, кылбаа манган хаардаах дойдуга, кырыа кыһын мунгутаан турдаһына, табаһыт-булчут кэргэннэ төрөөбүтэ. Бу сыл икки ый эрэ иннинэ Москваба советскай суруйааччылар I съезтэрэ буолбута уонна ССРС Суруйааччыларын союһа тэриллибитэ. Оттон ыраах Муомаба эвен поэта, ученайа буолуохтаах оҕо төрөөбүтэ. Черскэй үрдүк хайалара, Улахан Чыыстай уйгулаах хонуута, дохсун сүүрүктээх Индигииркэ киниэхэ итин биһик буолбуттара.

Муома талааннаах дьоннорунан баай. Бу дойду эвен литературатыгар улахан үтүөлээх. Бу литература Муома сириттэн төрүттээх Николай Саввич Тарабукин аатын кытта ситимнээх. Н.С.Тарабукин Ленинградка хотугу норуоттар институттарыгар студенны сылдьан 30-с сылларга төрөөбүт тыһынан бастакы хоһооннорун, "Оҕо эрдэхтээҕим" диэн сэһэни суруйбута

уонна бастакы кинигэлэрин бэчээттэпитэ. Бу эвен литературатын бастакы этаба этэ. Иккис этап Муома сиригэр эдэригэр уһуннук учуутал буолан үлэлээбит Платон Ламутскай айар үлэтин кытта сибээстээх. Үһүс этап Василий Дмитриевич Лебедев аатыгар ситимнэхэр. Кини литература эйгэтигэр түргэнник кирибитэ. Литератураҕа сылбырбатык көтөн түспүтэ. Төрөөбүт тылынан суруллубут, онтон сахалыы уонна нууччалыы тылбаастаммыт бастакы хоһоонноро литература халлааныгар элбэҕи эрэннэрэр сана аат күөрэс гыммытын эпиттэрэ. Хотугу дьон кини хоһооннорун тута биһирээбиттэрэ. Ааҕааччы кини айар үлэтин биһирээбитэ. Ити биһирээбил сылтан сыл күүһүрэн испитэ.

1963 с. Саха сиринээҕи кинигэ издательствотыгар поэт “Омчэни” диэн кини аатын киэнник биллэрбит хоһооннорун бастакы кинигэтэ тахсыбыта.

Василий Лебедев поэзията бөҕө тиит, дьулугурас бэс мастардаах, суугунас күөх оттордоох, имигэс талахтардаах, хайалартан түһэр дохсун уулардаах, кыыллар суолларынан ойууламмыт ыллыктардаах, таайыллыбат таабырыннардаах киэн ийэ тайҕа туһунан иэйиилээхтик этэр. В.Лебедев поэзията — бу төрөөбүт сиргэ-уокка итиллибит иэстээх киһи истинг таптала, этиттэн-хааныттан тардыспыт итии иэйиитэ. Хоһооннорун аайы ааҕааччы поэт өбүгэлэрин тыйыс сирдэригэр итии тапталын, ыраах баран тэлэһийдэбинэ туоххаһыйан ахтарын уонна төннөн кэллэр эрэ ахтылҕанын таһааран үөрэрин-көтөрүн илэ-бааччы билэр.

Төрүт буорбар тиэтэйэн иһэбин,
Тиэтэйэбин, ийэбэр тийээрибин!
Хантайан көр, ийэм барахсан,
Үрүң күнү аннынан,
Үрүмэ былыты үрдүнэн
Уолуң мин тиэтэйэн иһэбин*.

Эбэтэр:

Биһик ырыатын улуу тьа ылдыр, —
Үйэлэргэ уостубат биһик ырыатын.
Саас салаллар,
Салгын илгийэр,
Сыт ылан чубуку чэрэнниир,
Сиппит сэбирдэх сипсийэр —
Ити аата мин ийэ айылҕам
Мин оҕо сааһым биһигин
Бигээн нууратар*.

Айылҕаттан аһаҕас эттээх оҕо кыратыттан көс омук өйүгэр харыстабыллаахтык ингэн сылдыар былыргы үһүйээннэри, кэпсээннэри, итэҕэллэри ис-иһиттэн тартаран сөбүлүүрү. Бу оҕо

*Семен Данилов тылбааһа.

саас чабылхай өйдөбүллэрэ үгүс сыллар кэннилэриттэн Лебедев бастыг айымньыларын образтара буолан тиллэн кэлбиттэрэ.

Биллэн турар, сүүрбэһис үйэ отутус сылларыгар эрэ суруктамыт норуокка исторической памятниктар суохтар. Ол эрэри поэт ойуулаан көрөр өйө ученай киһи билиитин-көрүүтүн кытта холбоһон, тылынан уус-уран айымньылартан норуот ааспыт суолун-иһин кырабытык хомуйан сүһэн ылбыта. Сырдык харананы, үтүө мөкүнү кытта унньуктаах охсуһуута биһиги иннибитигэр ааспыт кэм үчүгэй уонна куһаҕан күүстэри баһылыыр — икки ойуун образтарыгар көстүбүтэ. Оннук поэмалар — “Гургули ойуун бүтэһик кыырыыта”, “Сиркээни” уо.д.а. номохтор.

Поэт үгүс айымньыларыгар ааҕааччыларга төрөөбүт сирин модун уонна тыйыс дьүһүнүн, олохтоохтор, биир дойдулаахтара, тулуурдарын уонна хорсуннарын көрдөрөн хоһуйарыгар тугу да тупсарбат, сымнаппат.

Поэт сүрэхэ, кини ученай буолан, төрөөбүт хайаларыттан, тайҕатыттан уһуннук ыраах тэлэһийэн үлэли бардаҕына, муунтууан муну көрөрүн манньк диэн хоһуйан этэр:

Чугкук санаа сүгэхэрэ
Миигин батты түстэбинэ,
Төрөөбүт ытык буорбун
Төннөн була охсобун.
Ханнык да ыар сүгэхэр
Дойдубар чэлчии түһэр.
Үрүйэлэр ырыалара
Үрдүккэ көтүтэллэр,
Сардагалар кутаалара
Санаабын төлөннүүлэр**.

Аар тайҕаттан арахсыбакка сылдыһы, кини модун күүһүгэр сүгүрүйүү поэт атын хоһоонугар манньк этиллэр:

Мурун баппат сис тыаҕа
Муннахпына даҕаны
Буруйдуу барыам суоҕа
Буур тайҕам барахсаны!
Кыра оҕо эрдэпиттэн,
Кыайан хаама иликпиттэн
Таабырынын таайтара
Тайҕам миэхэ ыллыра,
Титирик илиилэрин
Тиэхэлээхтик уунара,
Сыгынабын мииннэрэн
Сыһыгырыр буолара...**

В.Лебедев поэзията баай тематикалаах. Поэт “иккис ийэ сиригэр” — Ленинградка туһулаан этэрэ дьин ис сүрэхиттэн иэйэн тахсар:

**Д.Дыдаев тылбаастара.

Күөх сонгун кэтэн турдаххына,
Күндүн күүһүрэр, ийэ куоратым.
Эйигин көрөбүн мин астына,
Эйэбэс бэйэбэр махтана.
Олох баайыттан — билииттэн бэристинг

Олох суолугар — аартыкка киллэрдиг.
Махтаным эбит, ийэ куоратым,
Махталым тылын кыайан булбатым.***

Поэт уопсайынан дьонго махталын, тапталын этэр иэйиитэ, кинилэргэ бэйэтин баай дууһатын арыарга дьулуура аһары улахан. Бу туһунан “Учууталбар”, “Доборбор”, “Алмаас”, “Сүрэх тыаһа”, “Нимкалан уңуоҕар”, у.д.а. хоһоонноругар этиллэр. Василий Лебедев айар үлэтэ бүтүннүүтэ философскай өй-санаа күүрүүлээх. Бэл, кини айымньыларыгар сыччах айылҕа эрэ көстүүлэрэ баарын пейзажной-философскай лирикаҕа киллэриэххэ сөп. Бу айымньыларга ис күүрээн, бэйэ иһигэр ийтиэхтэммит иэйии, психологическай түмүктээһиннэр бааллар.

Дьокуускайга, Ленинградка уонна Москваҕа саҕаттан саҕа кинигэлэрэ тахсыбыттара: “Мэрлэнкэ” (“Эргиир”), “Мирги-лан” (“Оһуордар”), “Дялбу төрөҥнэтэн” (“Өбүгэлэр дойдуларыгар”), “Оһуруо кустук”, “Священный родник”, “Белый олень”, “Оран” у.д.а. Кини хоһоонноро элбэх омул антологияларыгар, кыранысса таһынаабы бэчээккэ — Италияҕа, Францияҕа у.д.а. бэчээттэммиттэрэ.

Василий Дмитриевич баай дууһалааҕа. Кини үгүс эдэр суруйааччылары кытта элбэхтик ылсыһан үлэлэспитэ. Бу туһугар бириэмэтин, күүһүн-күдэһин харыстаабат этэ. Биһиги, эвен суруйааччылар, биир идэлээх доботторбут — юкагир, эвенк, чукча суруйааччылар эмиэ, кини улахан талаанын уонна киһи быһыытынан көбүтэр-күүрдэр ураты сабыдыалын билбиппит. Айар үлэтин үөрүйэхтэриттэн бэрсэрэ, онон кини поэтическай мастарыскайын аана биһиэхэ мэлдьи хайа баҕарар кэмгэ аһаҕас буолара. Кини тыыннааҕар икки төгүл Бүтүн Россиятаабы семинардар буолан ааспыттара — Хоту дойду уонна Дальнай Восток народностарын эдэр суруйааччыларын сүбэ мунһахтара 1977 с. Москва аннынаабы суруйааччылар Айар дьиэлэригэр Малеевкаҕа уонна 1980 с. суруйааччылар А.П.Чехов аатынан айар дьиэлэригэр Ялтаҕа. Бу дьонуннаах үлэбэ Василий Дмитриевич РСФСР Суруйааччыларын союһугар Хоту дойду уонна Дальнай Восток народностарын литератураларыгар Совет чилиэнин быһыытынан саамай активнай кыттыыны ылбыта. Солото суох да буоллар, кини хайабытын баҕарар кытта литература

***Д.Дыдаев тылбааһа

боппуруостарынан тус бэйэтинэн суруйсарга быыс-арыт бул-бут буолара. Семинардарга кини салайааччы буолан тыл этэрэ, онуоха кимиэхэ да сымнаабакка, ирдэбили принципиянайдык туруорара. Кэпсэттэбинэ, кинини бэйэтигэр тардары сатыыра, ол дириг санааны сатаан ыпсаран-хопсорон этэриттэн буолара. Үчүгэй көрү-көрүдьүөһү эмиэ сөбүлүүрэ. Олохходоһаһаха үтүө сүбэһит, бу өрүтэ миигин мэлдьи сөхтөрөөччү. Биһиги киниэхэ үгүстүк ыалдьыттаабыппыт. Сүрдээх ыалдьытымсах кини. Киэнг интэриэстээх, кини сонурбаабатах боппуруоһа диэн суох курдуга. Поэт, лингвист, литературовед, фольклорист, үлүһүйэн оонһуур саахыматчыт. Поэтической фантазията уонна саахымат мунгура суох кыаба киниэхэ бэйэ-бэйэлэрин ситэрсэр быһыылаахтара. Бу өрүт, бу ситэрсии, мин санаабар, кини уоскуланы билбэт дууһатын умсугуталлара. Кини саахымакка тугу да умнан туран оонһуура.

Василий Дмитриевич 1970 с. ССРС НА Ленинградтаабы салаатын языкознание Институтун аспирантуратын ситиһиилээхтик бүтэрбитэ уонна ити сыл филологической наука кандидата буолар ученай степеннэ диссертацияны ситиһиилээхтик көмүскээбитэ. Кини лингвистикаба “Саха сириг эвеннэрин тыллара”, “Эвен тылын Охотскайдаабы диалега” диэн бөдөҥ үлэлэр автордара. Эвен оскуолаларыгар учебниктары уонна элбэх үөрэтэр-методической пособиелары онорбута. В.Д.Лебедев олобун тиһэх сылларыгар эвен тылын орфографиятын тупсарыыга үлэлээбитэ, ол түмүгэр саҥа алфавикка олобуран, “Эвен тылын орфографиятын быраабылалара” суруллубута. Кини Саха сиригэр хотугу народностар тылларыгар уус-уран литература бэчээттэниитин тэрийээччи, ону тэнгэ эвен, эвенк, юкагир уонна чукча тылларынан “Геван” радио-сурунаал тахсыытын көбүлээччи этэ.

Саха сириг Суруйааччыларын союһун правлениетын чилиэнинэн, “Хотугу сулус” уонна “Полярная звезда” редколлегияларын чилиэнинэн, РСФСР суруйааччыларын V съездэригэр делегатынан талылла сылдыбыта.

В.Д.Лебедев поэт-патриот, поэт-интернационалист этэ. Кини Ийэ дойду, норуоттар добордоһууларын тустарынан элбэх хоһоону суруйбута. Нуучча, саха поэзияларыттан тылбаастыыра. Дойду бары норуоттарын суруйааччыларын, поэттарын ортолоругар үгүс доботтордооҕо. Доботторо кинини сөбүлүүллэрэ, таптыыллара, специалистар кини поэтической талаанын үрдүктүк сыаналыыллара.

В.Д.Лебедев, бары поэттар курдук, биир, этэргэ дылы, сөбүлүүр сүрүн хоһоонноох, кини ону көрсүһүүлэргэ булгуччу ааҕара. Ол хоһооно “Манган таба” диэн. Былыргы эвеннэр үгэстэринэн, манган таба дьолу аҕалар ытык таба. Муоһун быспаттар, мииммэттэр, кырпа манган дьүһүнүн төрүөхтэригэр

утумнаатын диэн ааттаабаттар, бу табаны сынньар, мөнгөр-этэр — улахан айыы. Сааһын моҕоон өлүөхтээх. Өлөр күнэ сыбаайба кэмигэр түбэстэбинэ, бу саҥа ыал дьоллоох буолара түстэнэр. Хоһоон норуот үһүйээнин көннөрү эплэккэ, дириҥ ис номохтонон түмүктэнэр:

-Норуот тыл-өһө хас биирдии поэтка
Маҥан таба кэриэтэ буолуохтаах.

Биһиги умнуллубат үтүөкэннээх поэппыт, Саха комсомолун бириэмийэтин лауреата В.Д.Лебедев хоһоонноро, кини айар-научнай көрдөөһүннэрэ уонна арыыйылар норуот өйүгэр-санаатыгар маҥан таба буолан үһүннүк сылдыахтара. В.Лебедев поэзията инникитин да норуокка өрүү сулууспалыахтара.

Бу туһунан мин, биэс уон сыллаах юбилейын бэлиэтиир саҥана, ыраах баар биир үтүө дойдуга Муома олохтоохторугар кэпсээбитим, оттон аны ол кэпсээбиппин В.Д.Лебедев алта уонун туолуохтаах күнүгэр кини туһунан ахтыы онорон кэнэтэргэ сананным.

* * *

Мин бастаан Василий Дмитриевич Лебедеви 1962 с. күһүн Ленинградка көрбүтүм. Мин онно А.И.Герцен аатынан государственнай пединститутка үөрэнэ кирибитим. Уопсайбыт үөрэнэр корпуспут үһүс этээһигэр баар. Бу Мойка уулуссаҥа куорат үөһүгэр кэриэтэ турар 48-с дьиэ. Олбуорга кириэр аан утары народнай педагогика биир аҕата К.Д.Ушинскай памятникта турар. Мин мань саарбахтаан, А.И.Герцен памятникта туруохтаах диэбитим. Онуоха В.Д.Лебедев миэхэ норуот үөрэҥириитигэр Ушинскай үһүлүчү оруолун быһаарбыта уонна кини манна турар бырааптаах диэбитэ. Бу хойутуу этэ. Маньаха диэри биһиги өссө эрдэ көрсүбүпүт. Ол туһунан кэпсиим.

... Биридэ, умнубатах буоллахпына, арааһа, 1962 сыл балаһан ыйын бүтүүтүгэр биһиги хоспутугар кыра уңуохтаах, хатыҥыр, эдэр киһи кириэн кэлбитэ. Бэйэтигэр сөрү-сөптүк үчүгэйдик таҥнан сылдыар. Күһүңгү драп сонноох, маҥан шарфтаах, маҥан соруочукалаах, кыһыл хаалтыстаах, мааны сэлээппэлээх. Холкутук туттар-хаптар. Кини эвен студеннарга кэлбит эбит. Биһиги, эвеннэр, иккиэбит: Иван Васильевич Степанов уонна мин. Иванныын, мин өйдөөбүппүнэн, урут ханна эрэ көрсүспүттэр, онон эвенни кэпсэппитинэн бараллар. Иван миигин билиһиннэрбитигэр кини мин диэки болҕойон сүптү көрбүтэ уонна илиитин биэрбитэ: “Василий Лебедевпин”, — диэбитэ. Сонно кини мин төрөөбүт тылбын төһө билэрбин ыйыппыта. Мин билэбин диэбитим, онуоха

бөбө тиистэрин көрдөрөн мичээрдээбитэ. “Это колоссально. Родной язык надо знать. Значит, ты богатый человек, Андрей, коли владеешь родным языком”, — кыараҕас харахтара тэбэ-нэттээхтик кылахачыспыттара. Бу кэнниттэн, хас да сүл ааспытын кэннэ, кини туохтан эмэ аһары дуоһуйдаҕына, бэркэ көх-нэм буолан ити “колоссально” диэни туттарын бэлиэти истэр буолбутум. Бу аан бастакы студеннар уопсайдарыгар көрсүһүү 1982 сыллаахха олус хомолтолоохтук, баламаттык, дууһаны ытатан эмискэ суох буолуор диэри барбыт сүүрбэ сыллаах доҕордоһуубутун уонна айар үлэҕэ бииргэ сылдыбытын саҕалаабыта.

Кини туһунан мин өссө Саккырыырга орто оскуолаҕа үөрэнэ сылдьан истэrim. Ол саҕана Василий Баргачаннын хоһоон суруйан көрөрбүт, эвенни тылбаас онорорбут. Хаһыаттан биирдэ ССРС НА Сибиридээҕи салаатын Саха сиринээҕи филиалыгар үлэлиир эвен поэтa Василий Лебедев туһунан аахпыппыт. Ок-сии доҕоттоор, эвеннэргэ бэйэлэрин поэттара, ученайдара баар эбит ээ! Мин испэр киэн тутта санаабытым. Саас биһиги наука филиалыгар диэн аадырыстан киниэхэ сурук суруйбуттук уонна хоһоону суруйарга сүбэлээ диэн көрдөспүппүт. Биллэн турар, бэйэбит холонууларбыт туһунан тугу да эппэтэхпит. Табыгаһа суохха дылыта. Үөрүөхпүт иһин, сотору харда кэлбитэ. Василий Дмитриевич суругар эвен поэтa буоларга бастакы усулуобуйа быһыытынан төрөөбүт тылы булгуччу билии наадатын, иккиһинэн норуот фольклорун билиини эппит этэ. Үһүс сүбэтэ — билиилээх буолулуохтаах, ол туһугар элбэхтик ааҕыллыахтаах. Сурук адаархай буочарынан ыраастык суруллубут этэ.

“Ээ, хаһан этэй, Саккырыыртан эн миэхэ суруйбутун дии?” — диэн кини бу көрсүһүүттэн өрүкүйэн саҕа аллайбыта. “Ээх, мин ээ. Василий Кейметиновтыын суруйбуттук”, — диэбитим, эгэ-дьэҕэ буолан. Кини чымаадыстаабат быһаччы буолан тутта сөбүлөппитэ. “Оттон Кейметинов ханнаһый?” — диэн хап-сабар ыйыппыта. Ити кэмнэ Василий Кейметинов сулууспалыы сылдьара. Матрос буолан флокка сулууспалыыр курдук өйдүүбүн. Кэлин Баргачан эмиэ Василий Лебедев биир чугас доҕоро буолбута. Бачча сыллар устан ааспыттарын кэннэ биһиги, оҕолор, сурукпут, бу сэрэйдэххэ, поэт сайаҕас дууһатыгар илэ бэйэбитин тиксиһиннэрэр кэми аҕалан динник хатаммыт эбит. Дьылҕа биһиги литература эйгэтигэр арахсыспаппытын онорбут. Оттон тиксиһиннэрээччинэн Ленинград, Хотугу Уһук сиргэ бүтүннүүтүгэр культурнай революция биһигэ буолбут куорат этэ. Манна хотугу дьоннорго, кинилэр оҕолоругар төрөөбүт тылларынан бастакы буквардар бэчээттэммиттэрэ. Манна элбэх хотугу тылга суруллубут хоһоонно аан бастаан ааҕыллыбыттара, онтон сайдылаах

аан дойдуну дьиктиргэтэн сурукка киирбиттэрэ. Онтон хоһоон, проза кинигэтигэр тахсыталаабыттара. Бу этэ дьингнээх дьикти диэн үөскээһинэ". "Демократтарбыт" дэнэр сымына политиктар уонна көрүннүүк деятеллэр, история ааспыт суолунан үспүкүлээссийэлээн, ыраактаабы былааһын тупсара сатаан, легендарнай Ленинград аатын, хотугу норуоттар дьылбаларыгар кини оруолун норуот өйүттэн-сүрүбиттэн хайдах да сото сатаабыттарын иһин, — бу кинилэргэ кыаллыа суоҕа. Нуучча ыраактаабыта, кини правительствота хотугу норуоттарга Россия государствотун тыһыынча сылын устатыгар биир да барбах да ааҕар-суруйар киһини бэлэмнээбэтэҕэ. Оттон Советскай былаас саҕана дьингнээх нуучча интернационалистарын көмөлөрүнэн кинилэр духовнай барҕарыылара саҕаламмыта. Ити барҕары тыыннаах холобурунан Василий Лебедев — поэт, лингвист, этнограф уонна публицист буолар. Биллэн турар, Советскай былаас энкилэ суох бэрт буолбатаҕа. Бу системаҕа бэрт үгүс толоос сыһалар, итэҕэстэр, токурутуулар бааллара. Ол эрээри Уһук Хотугу сиргэ Советскай былаас онгорбут дьин-чахчы культурнай революциятын хайа да күүс туора охсор кыаҕа суох. Василий Лебедев бу былаас көстүүтэ этэ. Кини бэйэтин кэмин киһитэ. Оскуолаларга уонна вузтарга босхо үөрэҕи ылбыт киһи ити систематтан үс сүүс алта уон кыраадыс киэр хайыһан туран үөҕэрэ — сиэргэ баппат быһыы. КГБ тутуутугар-хабытыгар буруйа суох түбэспиттэри өссө өйдүөххэ сөп. Көннөрү киһи ол-бу конъюктурщинаҕа охтон, онон быстах-остох суолга киирэн биэрэрэ сатамат. Василий Дмитриевич киһиэхэ таннарыы, ылсыга-бэрсиигэ хамаҕатыйыы курдук өрүттэртэн сиргэнэрэ. Ону таһынан ким эрэ этэрин хоту сылдыары абааһы көрөрө.

* * *

Төрөөбүт Сэбээн Күөлбэр иккис дуу, үһүс дуу сылбын орто оскуолаҕа директордыбын. Оскуола кыра, оҕолоро аҕыйах, балтараа сүүсчэкэ эрэ. Ол эрээри национальнай, эвен оскуола. Манна сүннүнэн табаһыттар — бэйэм дьонум-сэргэм оҕолоро үөрэнэллэр. Миэхэ орто оскуолаттан бастакы оҕолору үөрэтэн таһаарар чиэс тиксибитэ. Урут аҕыс кылаас кэнниттэн оҕолору шахтердар бөһүөлэктэригэр Сангаарга ытар этилэр. Аны ким да ханнык да атын сиргэ барбат, оҕолор бары төрөппүттэригэр сылдыаллара.

Биирдэ ыам ыйын ортотугар мин норуот үөрэҕириитин оройуоннаабы салаатыттан телеграмма тутабын, онно эвен национальнай оскуолатыгар иитэр-үөрэтэр үлэни бэрэбиэркэли ССКП обкомун биригээдэтэ иһэр диэн этиллибит. Сарсыныгар үрдүк ыалдыттардаах вертолет көтөн иһэрэ көстөр. Мин

көрсө барабын. Вертолет, хайалары эргийэ көтөн, площадкаға түһэр. Биир-биир субуруһан дьоннор тахсаллар. Ыалдыттар-быт төрдүөлэр, ол — ССКП обкомун наукаға уонна үөрэх заведениеларыгар отделын биригээдэтэ. Кинилэр ортолоругар биир билэр киһим баарын үөрэ көрөбүн. Вертолеттан бүтэһигинэн Василий Дмитриевич Лебедев түһэр. Истинник, эйэҕэстик мичээрдээбит. Куустуһан ылабыт. Көрсүспэтэхпит балачча буоллаға дии.

Гостиницабыт суох, онон ыалдыттары оскуолаға учительскай хоско түһэрэбит.

Бастагы күн Василий Дмитриевичтыын сэлиэнньэ тулатынан дьаарбайабыт. Күннээх, ичигэс. Кини биһиэхэ бу бастагы сылдыһыта. Сэбээн турар сирин олус сөбүлүүр. Тула өттүбүтүттэн үрдүк хайалар иилиллэр. Сэлиэнньэ икки өттүнэн хайаттан түһэр түргэн сүүрүктээх Надатов уонна Суланычан үрэхтэр дьэрэлийэ усталлар, кытыыларыгар тирэх мастер суугунаһа тураллар. Василий Дмитриевич Дьокуускай сонунун, Москваға уонна Ленинградка баран кэлбитин туһунан кэпсиир.

Суланычан үрдүгэр турабыт. Василий эбирдээх манган тааһы ытыһыгар ылан төкүнүннэтэр, тугу эрэ санаан сангата суох буолар. Онтон өрө тыынан баран этэр: “Оҕо сааспын санаатым ээ. Кыра эрдэхпинэ көһөн сылдыарбытын. Саҥа сиргэ тохтооторбут эрэ, маннык таастары хомуйарым. Туох да диэбит иһин, киһиэхэ олоһун саамай кэрэ кэмэ — оҕо эрдэбинээҕи сааһа. Ол кэмнэ төннүөхпүн баҕарабын да, хомойуох иһин, ити кыаллыбат буоллаға эбээт...” “Беломорун” ылан икки бөппүрүөскэни хостуур, биирдэрин сангата суох ууга бырахпыта, эвен үгэһинэн сир иччитигэр бэлэх биэрэр уонна астынан-дуоһуйан табаһын буруотун эбирийбэхтиир. Табахтыы туран үрэҕи одуулаһар. Сир иччитин кытта кэпсэтэрдии иһийэр. Биһиги, эвеннэр, сир иччитигэр, ордук аал уот иччитигэр сүгүрүйэбит. Кинилэргэ тугу эмэ биэрэр буоллахха, эвеннэр сангарбаттар, үгэһи сангата суох толороллор. “Иччилэр мээнэ сангарары сөбүлээбэттэр”, — диэччилэр өбүгэлэрбит. Сөпкө этэллэр. Элбэх санаға, халлааны хастыыртан ураты, күттүөннээх туох да суох. Киһи дууһата сир эбэтэр уот иччилэрин кытта бэйэтэ кэпсэтиэхтээх, онуоха элбэҕи халаарар наада буолбатах.

— Тугу суруйабыһый? — диэн эмискэ кини, баһын кыһнатан мин диэки көрөн баран, ыйыппыта.

— Тугу да суруйбаппын ээ.

— Тоҕо?

— Үлэбэр эрэ тула холоруктуубун. Соло суох курдук...

Баһын быһа илгистэн баран күлбүтэ, бөппүрүөскэтин

күүскэ оборбута. “Буолар да эбит”, — диэмэхтээбитэ. Онтон боччумуран миэхэ эргиллибитэ уонна эппитэ.

— Үлэ, биллэн турар, наада бөбө буоллаҕа дии. Эн үлэбэр үлүһүйэргин билэбин. Бу чааһыгар үчүгэйгин. Оттон эвен литературатыгар хайдах буолабытый?..

Кини өрүү да итиннигэ. Төһө да улахан ученай буоллар, мин санаабар, киниэхэ поэт буолара ордук күүстээх этэ. Хайа да түгэнгэ кэпсэтиини хайаан да эвен литературатыгар тиэрдэн кэбиһэрэ. Онуоха атын хотугу литературалары эмиэ тумнубата. Барыларыгар көмөлөһөрө. Ол эрэри эвен литературата киниэхэ син биир бэйэтин этин-хаанын курдуга. Бу литература инники дьылҕатыгар эппиэтинэни сүгэрин билэрэ. “Оттон эвен литературатыгар хайдах буолабытый?” Онно мин кини быһаччы ыйытыгыгар туох да диэн хардарбатабым. В.Д.Лебедев биһиэхэ нэдиэлэ кэрингэ буолбута. Эвен тылын уроктарыгар сылдыбыта. Кини методист буолбатах, оскуолаҕа биир да урогу ыппатах киһи. Ол иһин, арааһа, урокка киирэн табыстабын аайы оҕо курдук буолан үөрэрэ. Оҕолор төрөөбүт тылларын билэллэриттэн ис-иһиттэн долгуйан, үөрбүтэ-көппүтэ. Урок методиката эрэ, тутуһулар ол-бу тэрээһинэ эрэ, киниэхэ оҕолор эвенни билэллэрэ кылаабынай этэ. Эвенни энгээриччи этиллэр саҕа ийэ тыл буолан кини үтүө сүрэбин тыытара. Абылаппыта. Кини ордук Дмитрий Христофорович Кривошапкин уроктарын сөбүлээбитэ.

Тыа кулуубугар эвен поэтын кытта көрсүһүү тэриллибитэ. В.Д.Лебедев бэйэтин хоһооннорун бастаан эвенни, онтон нууччалы тылбаастаммытын өрө көтөҕүллэн аахпыта.

* * *

Биһиги бөһүөлөк ортотугар олоробут. Дьиэбит кыра. 60-70-с сылларга тутуллуталаабыт түөртүү квартиралаах мас дьиэлэр. Василий Лебедев эппитини, дьиэ — мэҥиэ. Бу дьиэлэр, кини этэрини, былаас хотугу норуоттары биир сиргэ олохсутар политикаларын аралдьытар сабыы курдуктар. Былаас хотугу дьонго мас дьиэлэри тутан үчүгэйи оҕоробут диэн уоскутунар. Онуоха манныгы билбэттэр — биир сиргэ олохсутуу норуот төрдүн, норуот тутулуктамыт тууратын кэрдэр. Манна хотугу дьон көс олохтон, тайҕаттан, туундараттан тэйэн, төрөөбүт тылларын, төрүт культураларын сүтэриилэрин алдьархайа баар. Былаас хотугу норуоттар үгэстэрин, абыычайдарын билбэт буолан итинник дьаһайар. Василий Лебедеви дьиэбитигэр ыңырбыппыт. Ити киэһэ үһуннук олорбуппут. Таба этин сиэбиппит, таба үүттээх хойуу чэйи испиппит. Арыгы суоҕа. Кини биһиэхэ хоно хаалбыта. “Дьиэ курдук дьиэни ту-

туохтарын!” — диэн кини, биһиги кыараҕастык симсэн оло-
рорбутун көрөн, абатыйбыта. Онтон, культуралаах киһи буо-
лан, сонно көннөрүнэ охсубута: “Бырастыгы гын баламат тыл-
бын. Ити мин эйигин хомноон эппэппин. Былаас көнтөрүк өйө
миигин абардар”. Бу киһэ кини миэхэ көс дьонго биир сиргэ
олоруу куһаҕанын туһунан өйдөтөн эппитэ. Биллэн турар,
мин итиннэхэ кинини кытта үксүгэр сөбүлэспэтим.

Сарсыарда эрдэ турбутум. Оһохпун оттубутум. Көрбүтүм,
Василий эмиэ уһуктубут. “Хайдах утуйдунг сана сиргэ?” —
диэн ыйыппытым. Биһиги иккиэн ойбоһос хоско утуйбуппут.
Мин киниэхэ тимир ороммун биэрээри гыммыппар буолба-
таҕа, раскладушкаҕа онор диэн эппитэ. Кэпсэтэ олорон, кэр-
гэним Роза уонна икки уол оһом утуяа сытар хосторугар атах-
тар тыастарын истэбит. Арааһа, иккилээх бөтөс Гера биһиги
диэки сүүрэн истэҕэ дии саныыбын. Аанһа ыстаана суох, ыр-
баахылаах эрэ оһо, иһэ килэйэн, дэдэс гынан көстөр, үүттээх
бытыылкатын бобуччу туппут, соппойо сылдыар. Идэтинэн ми-
эхэ сүүрэн кэлбэтэ, Василий Дмитриевичкэ раскладушкаҕа
хатааһынна, суорҕан иһигэр дьылыс гынна. Аттыгар сытан
үүтүн оборор. Үлүһүйбүт ахан быһыылаах, онтон эмискэ
айабыттан арааран үүтэ төһө хаалбытын көрөр курдук быты-
ылкатын өрө тутар, үүтэ аччаабыт, ол иһин бүтэ илигинэ ыал-
дыты күндүлүөххэ дии санаабытты, кини айаҕар,
өйдөппөккө, батары анһар. Бу Василийны аһары долгуппута.
Ис-иһиттэн үөрэн: “Нэлэм бэй!” (“Үтүө да барахсан!”), — диэ-
мэхтээбитэ. Кэлин миигин көрүстэҕин аайы бу оһону мэлдьи
туоһулаһар буолара: төһө улаатта, өлүөр дуо?.. “Нэлэм бэй!”
— дии-дии күлэр. Барахсаны харыстаан диир. Мин даһаны бу
түгэни адьас умнубаппын уонна өйбөр мин быыкайкаан
оһобун көтөҕөн үөрбүт-көппүт Василий Дмитриевичи көрөбүн.
Кини ардыгар ити уолчааны бэйэтэ. “Эгдэн бэй” диэн ааттыы-
ра, ол аата “Улахан киһи” диэн.

* * *

Төрөөбүт Сэбээн Күөлбэр олорор эрдэхпинэ, В.Д.Лебедеви
кытта сибээспин быспатаҕым. Иккиэн хардарыта суруйсар-
быт. Хомойуох иһин, сорох суруктар сүппүттэр. Биһиги хайа
быһыгар олорор сэлиэнньэбитигэр почта мэлдьитин кэлбэт.
Ардыгар ыйы-ыйынан тугу да билбэккэ олорорбут. Онуоха
күн-дьыл туруга төрүөт буолааччы. Верхоянской сис хайалара
былыты бэйэлэригэр саба тардан ылалара уонна бу былыт
анныгар дьоннор мэйһидэтэллэригэр кыһаммакка иһийэллэрэ.
Кыракый Ан-2 самолет дэннэ кэллэҕинэ сэлиэнньэ сэргэх-
сийэ түһэр. Күүтүүлээх почтаны аһалар. Дьинэ аайы көтөх
мунунан хаһыаттары, сурунааллары тарҕаталлар.

Найдинов
БИБЛИОТЕКА

Доџоттортон, аймахтартан кэлэр суруктар үөрдэллэр-кетүтэллэр. Василий Дмитриевич суругун, тута билэбин. Астаххына, сонун бөбөлөөх буолар. Кини суруктара ардыгар буруһууна курдук ыйыллаҕас, кылгас, дыалабыай, күн уотун курдук сылаас, буспут отон курдук минньигэс тыллаах буолаллар. Доџор суруга, үрүччэ уутунуу, мин билиигэ баҕабын ханнарар. Өйөбүл-тирэх буолар күүстээх. Мин Василий сорох суруктара сүппэтэхтэриттэн аһары үөрэбин. Бу эриэккэс киһилиин доџордоспулунан киэн туттабын. Ону кини суруктара кэрэһилиниллэр.

Сайдые аныгы тэриллэрэ төттөрү өрүттээхтэр. Кинилэр дьон биир саамай кыайан сыаналамат быраабын — бэйэ-бэйэлэрин кытта суруйсар бырааптарын суох гыннылар. Телевидение, телефакстар, телефоннар дьонно суруйсарга баҕаларын былдыаатылар. Телефонунан кэпсэтэр кыах баарыгар тугун эмие суругай диэх курдук. Телефонунан наадалаах нүөмөргин тал да, сир хайа эмэ өттүгэр аргыс көмөтүнэн тийэр кыахтааххын. Онуоха арааһынай үтүө санаалар, үчүгэйи этиилэр салгынга сайҕанан сүтэллэригэр кыһаммапыт. Аныгы дьонно, бу техническэй күүс өгөтүнэн кэлэр көлүөнэҕэ ханнык да эпистолярнай нэһилиэстибэни хаалларбаттар. Норуоттар духовнай өйдөбүннүктэригэр бу тугунан да толоруллубат улахан омсо буолар. Бу киһи аймах оттомо суох туттуута сүүрбэ биирис үйэҕэ техническэй иригири күүһүрүүтүнэн өссө эбии сытайан барар туруктаах.

Суруктар — бу олох. Суруктарга бэл өбүгэлэригэр барбыт киһи тыыннаах курдук көстөн кэлэр. В.Д.Лебедев поэт уонна ученай быһыытынан хаһан да өлүө суоҕа. Мин кини суруктары тыыннаабын курдук, ханна эрэ баарыны санаан ааҕабын. Бу суруктары билигин баар, кэлин баар буолуохтаах ааҕааччыларга тиэрдиэхпин баҕарабын.

Дорообо, Андрей!

Суруктар махтанабын.

Учпедгизка 1972 сылга диэри тахсыахтаах 1 уонна 2 кылаас учебниктары эрэ бэлэмнииллэр. Бары кылаастар учебниктары таһаарар туһугар олохтоох сиртэн ахсаанын ыйан туран запрос оҥоһуллуохтаах, ону бу аадырыска ытыллар: Москва, Чистые пруды 6, Минпрос РСФСР, отдел национальных школ, а также Ленинград, Невский проспект 28, ЛО Учпедгиза, национальный сектор. САССР Үөрэҕин министерствота булгуччу сакаас оҥоруон наада. Сакаастар бары национальнай оскуолалартан тэнгэ кирийдэхтэринэ ситиһии баар буолуоҕа. Бу дыялалар урут да элбэхтик дьарыктаммытым да, миэстэтиттэн туох да биллибэккэ, мээни буолан хааларбыт.

Хоһоон уо.д.а. хомуллубутун барытын Шадрин Александр

Николаевичка бу аадырыска ыт: Среднеколымск, ул. Курашова 4. Кини издательствоҕа тахсыахтаах хомуурунньук матырыйаалларын түмэр.

Жаннаттан уонна миигиттэн кэргэттэргэр улахан эбэрдэ.

Ытыктабылы кытта В.Лебедев.
Тохсунньу 18 күнүгэр Дьокуускайга нэдиэлэ буолабын.
22.XII.70 с.

Дорообо Андрей!

Утуу-субуу туппут суруктаргар эппиэттиибин.

1. Ситиһиигинэн эбэрдэлиибин.
2. “Опо” табыста дии.
3. Кинигэбин (эс, руокпискын) бүтэрдиг да — түргэнник ыт.
4. ЯКГИЗ-ы кытта кэпсэтэргэ наада буолаллар:
а/ тахсыахтаах кинигэнг рукопиһа кинилэргэ буолуохтаах,
б/ 1 экз-рын онно ыт, иккиһин — миэхэ. ЯКГИЗ-ка 2-с экземплярдын миэхэ ыппыккын этэн кэбис. Бу дьыала түргэтиригэр наада.

5. Суруйааччылар конференциялара, арааһа, күһүн атырдыах ыйыгар эбэтэр балаҕан ыйыгар буолара буолуо. Өссө хойутуура дуу. Ол эрээри балаҕан ыйыгар буолуо диэн бэлэм сырыт. Мин аабыбынан кыттыахха бадалаахтар олус элбэхтэр (50-чалар); Суруйааччылар союзтара улахан ороскуоту сүгүөхтэрин баҕарбаттар.

6. Ю.Рытхэу Хотугу норуоттар литератураларыгар комиссия председателэ буолартан akkaастаммыта. Эрэк дьугулин амарла*.

7. Аны бэйэм дьыалаларым тустарынан: а/ эн барбытын кэнниттэн “Современник” издательство ыстаарсай редакторун үчүгэйдик көрүстүбүт. Кини биһиэхэ киирбитэ, барыны барытын кэпсэппиппит, үтүө доһоттор буолан арахсыбыппыт. “Священный родник” сотору көрүллүөхтээх, оттон “Белый олень” набордана сылдыар; б/ ыам ыйын сүүрбэтигэр Москваҕа буолуохтаахпын, онно Саха сирин литературатын уонна искусствотун декадата саҕаланар; в/ Арэптук эмэнив колатайи, Якта гэрбэв эчу амтар: этэм — да эдук дьолэски колкатта. Тек һоч ибгот чургэвчиддэм. Омэм эгдем поэмав дуктайи мулгачаддам. Тарани мудаками романдула һээмкэчэмсэм** (баҕар, сатаныа). Синэ биир, холонуохха наада, көрсүстэхпитинэ кэпсэтиэхпит.

*Бу туһунан кэлин.

**Испэт буоллум. Тугу да амсайбаппын: инникитин да ончу испэтим буолуо. Билигин олус үчүгэйдик үлэли сылдыабын. Биир улахан поэманы суруйар санаалаахпын. Ону бүтэрдэбин эрэ, роман суруйарга холонуохпун баҕарабын.

Суумкабар сылдыбыт кинигэ сүтэн хаалла. Зоя Ивановнаҕа киирэ сылдыбарбар тийдим, наадалаах да кинигэ этэ. Буллахпына ытыам.

Ытыктабылы кытта В.Лебедев.

Дорообо, Андрей!

Кулун тутар саҕаланытыгар, эбэтэр өссө олунньу бүтүүтүн диэки даҕаны Н.Тарабукин кинигэтин таһаартара, эвен суруйааччыларын кинигэлэрин редакциялыы Дьокуускайга көтүөбүм, туох наада буоларын Саха сиринээҕи Суруйааччылар союзтарыгар ытыан этэ маннык аадырыска: г.Якутск, пр.Ленина 38а, Союз писателей.

Ол үлэ кэнниттэн өссө кулун тутар ортотугар буолар суруйааччылар уопсай мунньахтарыгар хаалыам.

Кинигэ эвен тылынан Саха сиринээҕи кинигэ издательствотыгар тахсыахтаах. Дуогабар баар.

Ытыктабылы кытта В.Лебедев.

1971 с., олунньу 1 к.

Үтүө күнүнэн, Андрей.

Бэҕэһээ “Просвещение” издательство кылаабынай редакторун кытта көрсүстүм. Кини миэхэ Л.Д. Ришас уонна В.И.Цинциус “Буквардарын” рецензиялата биэрдэ. Мин киниэхэ бэйэм өттүбүттэн итини эйиэхэ эмиэ ытыг диэтим, онуоха кини тута З.И.Ковалеваны ыгыран дьаһал биэрдэ. Эйиэхэ 150 экземпляр “Буквары” ытыахтара.

Зоя Ивановна мин сүтэрбит кинигэбин эйигинэн барбыта диэн Анна Афанасьевнаҕа этимэ диир. Мин киниттэн кинигэ аатын эн бул диирбин сөбүлөспэт, ол кинигэни аны булар уустук, онон бириэмэни таах сүтэриэхпит диэн матыыптыыр.

Ыам ыйын 21 күнүгэр Москваҕа буолабын уонна аҕыйах хонугунан төннөбүн: бу түгэнгэ наадалаах күнү-дьылы сүтэрэр кыһыта бэрт. Сотору (бэс ыйын бүтүүтэ) Ленинградтан барабыт.

Үтүөнү баҕарабын. Кэргэттэргэр эбэрдэ.

Күндү Андрей уонна Розалия Серафимовна!

Кэлэн иһэринэн (эргэнэн), кэлбитинэн (саганан) Лебедевтэр кэргэттэрэ Кривошапкинар кэргэттэрин эбэрдэлиир, өссө төхтөрүйэн эбэрдэлиир.

Ахсынньы 28 күнүгэр эрэ Магадантан кэллибит. От ыйын 7 күнүттэн балаҕан ыйын 15 күнүгэр диэри Камчаткаҕа, Магадан уобалаһыгар сылдыбыппыт. Камчатка уонна Магадан кэнниттэн арааһынай мунньахтар буолуталаабыттара, суруйааччылар мунньахтара, онно мин сылдыбатабым, онтон эдэрдэр мунньахтара, онно эн кэлбэтэбинг. Эдэрдэр мунньахтары-

гар Баргачан кэлбитэ. Мунных кэнниттэн үс сыллаах үлэм отчуотугар бэлэмнэнним. Отчуоттаат эрэ, Магадан уобалаһыгар көтүөхтээхпин. Чукоткаҕа сылдыбыппыт (Омолон, Васги, Марково), Олаҕа эмиэ.

Магаданна ССКП обкомугар төрөөбүт тылы үөрэтии боппуруоһун туруорбутум, сурук суруйан этии киллэрбитим. Бу боппуруоһу ССКП обкомун уонна исполком холбоһуктаах мунныхтарыгар көрүөхтээхтэр.

Эн кинигэбин онно-манна көрдөрбүтүм, элбэх сиргэ тыл эппитим.

Учебнигыг (III кылаас) хайдах хамсыырый?

1976 с. "Детская литература" сурунаалга (суруйааччылар, критиктэр уо.д.а., быһата, улахан дьон сурунааллара) "Эвенни оҕо литературатын үөскээһинэ" диэн ыстатыйаны суруйуохтаахпын. Экспедициям отчуота бүттэр эрэ суруйуом этэ. Онон, саҕа туох эмэ баар буоллаҕына, түргэнник быт.

"Маамыкта" диэн хоһоонум аан дойду алта тылыгар тахсыахтаах (английскайды, немецтии, французтуу, итальянскайды, испанскайды, полякты).

"Саһарҕа-кыыс" диэн поэманы, хас да хоһоону суруйдум.

Жанна хараҕа ыарыйда (улаханлык тымныйбыта охсубут), арааһа, ахсынны 31 күнүгэр балыһаҕа киллэрэллэрэ буолуо, онно кырата ый сытыаҕа. Олус кутталлаах ыары үһү.

Оҕолор өлүөрдэр, үөрэнэллэр. Кыһым биир да үһэ суох.

Өр суруйбакка сылдыбыппын бырасты гын. Бэл диэтэр, издательстволар, сурунааллар, Суруйааччы союһун официальной суруктарыгар хардарбатым. Дьэ эрэ хамсаан эрэбин: научнай отчуоппунан көмүллэн хааллым.

Икки аһар ый мин экспедициям халаатынаһыттан хамнаһа суох олордум. Онон сыл саҕалананытыгар иэс ылбыт 200 солкуобайбын күн бүгүнүгэр диэри төлүү иликпин.

"Эгдьэн бэйду" гэлэм исулда. Исудэн мандучалда*.

*Вася, Жанна,
1975 с., ахсынны 30 күнэ.*

Доборум, эбэрдэ. Питертэн суруйабын.

В.М.Бехтерев аатынан научнай-чинчийэр институтка сытабын. ССКП обкомун (2-с секретарь илии баттаабыта), Министрдэр Советтарын (председатели бастакы солбуйааччы М.П.Габышев), ону тэнэ Ленинград биллэр ученайдарын ходатайстволарынан манна киирбитим. Түбэһинэх киирбэттэр, онон көрүү-исти баҕас мааны, аһылыктара туйгун. Уопсай клиническэй көрүү бүттэ. Туругум үчүгэй, кэминэн. Онон

*"Улахан киһинэхэ" улахан эбэрдэ. Этэнгэ улаатыннарарын.

ыйы быһа туругу тупсарар процедуралары барабын (ванна, душ, кварц, витаминнар уо.д.а.).

Сэтинньи 20 күнүн диэки Парижтан Франция консульство-тыгар арыгыттан эмтэнэргэ аһары туһалаах үчүгэй эми аҕалаллар үһү. Сэтинньи 23 күнүгэр арыгы дьайытын бэрэ-биэркэлиэхтээхтэр.

Жанна мантан алтынньы 29 күнүгэр көттө. Сэтинньи бүтүүтэ кэлиэхтээх. Ахсынньы 1 күнүгэр миигин бэйиһе ре-жимнэ (амбулаторнайга) көһөрөллөр. Оччоҕо Жаннаны кытта психотерапияны барыахпыт. Мин дьыалаларым дьэ итинниктэр.

Кулун тутарга — муус устарга Комароваҕа эдэрдэр муннь-ахтарын ытаары гыналлар. Саха сириттэн икки киһи кэлиэх-тээх. Эйигин ыгырыахтара, ол туһунан С.П.Даниловка суруй-дум. Хаһан ыталларын — олохтоох суруйааччылар тэрилтэ-лэрэ быһаараллар. Союз чилиэннэрин ыгырбаттар. Сотору-таабыта Москваттан сурук туттум, онно миигин Уһук Хотугу сир уонна Дальнай Восток литератураларыгар комиссияҕа киллэрдибит диэбиттэр. Дакаастабыллаахтык көмүскүүрү, а.э. эн айымньыларгы арыһан кэпсири ким да кыайбат. Онон миигин ыгыралларын курдук В.Сангига суруйдаахха сатанар. Мин маны эйигин литература эйгэтигэр киллэрээри эрэ су-руйабын.

Зоя Ивановна Кронгауз баччаанга диэри рукопиһы киллэ-рэ илик диэбитэ. Киниттэн сылтаан кинигэ иннэ-кэннэ билли-бэттик сыбарыйарыгар тийдэ. Кинини учебниктары онорууттан туоратыахха наада буолсу.

Орфографияҕа уларыһыылар тустарынан РСФСР Совмины-гар уонна Минпроска түһэрдим, кинилэр языкознание Инсти-тутугар салгыы ыппыттар, онтон бэйэлэрин этиилэрин онорон киллэриэхтээхтэр. Москваҕа баран билиэбим. Тиһэбэр тиэрдихтээхпин.

Он бидбэс? Кунал? Дукли һоойав, дукаанна да бэй манулдан. В.А.Кейметинов аич һогиаракан ай бимчэ. Мучуридби аймакань тэгриди гургэвчидым, һуптудини ями-да бокандым*.

Барыгытыгар улахан бокулуон.
В.Лебедев.

Кривошапкинар дьуэ-кэргэн, дорооболорун!

1. Тугутчаан туһунан кинигэни өссө сайын машинкалаабы-тым да, мин санаабар, өссө төгүл көрө түһэн баран, эмиэ хат машинкаланыһык. Бу кинигэ туһунан Аввакумовы кытта кэпсэппитим. Кини, арааһа, 1978 сыл иннинэ кыайан

*Хайдах олоробут? Оһолоргут? Элбэхтэ суруй, суруйар дьоннор да аһыйаан иһэллэр. В.А.Кейметинов хамсанара буоллар аһары үчүгэй буолуо этэ. Тий-дэхпинэ, үлэбэр кытаанахтык ылсыһыам, куоттарбыппын булгуччу ситиһиэм.

таһаарбаттара буолуо диир. Хайдах буолар, эрдэ анньыһа сатыахпыт.

2. В.Кейметинов кинигэтин эмиэ 1978 с. таһаараллар.

3. Биирдэ эйигин көрсөрбөр эппит дьонум курдуктары өйүүр наадата суох. Кинилэр улахан дьыаланы буортулуохтарынын сөп**.

4. Поэма чааһынан. Мин тоҕо эрэ поэма эйиэхэ баар буолуон курдук санаабытым: иккиэн аахпыппыт кэннэ төттөрү ылбыт курдугун. Оттон миэхэ баар буоллабына, көрдүөххэ наада. Өссө хат аабыам, санаабын суруйуом уонна ытыабым.

5. Мартыновичтан сурук тутабын дуо? Кини хайыы-үйэбэ Москваҕа буоллаҕа буолуо, эмтэнэр.

Алтынны бастакы анарыгар, арааһа, Москваҕа уонна Ленинградка көтүөм, алфавит уонна орфография уларыыйыларынын туһунан өссө төгүл кэпсэтиэм. Сайын Москваҕа уонна Ленинградка сылдыбытым, К.А.Новиковы, Д.Л.Кронгауһы кытта РСФСР Совминыгар, РСФСР Минпрохугар сурук-бичик онһулуутугар уларытыылар тустарынан суруйбуппут, этибитин түһэрбиппит. Көрсүстэххэ сиһилии кэпсиэм.

Үтүөнү баҕарабын.
18.IX.76 с. В.Лебедев.

* * *

1976 сыл сабаланытыгар Сэбээнгэ дыксиннэриилээх сурах тийбитэ. Мин Василий Дмитриевичи дуһунаһыттан босхолууларынын туһунан истибитим. Тоҕо босхолууларыны? Оччоҕо аны кини тугу гынай? Арааһынайы санаабытым. Маныаха диэри Лебедев биһиги духовнай бас-көс киһибит буолан биллибитэ. Биллэн турар, кини көнгүл сылдыар художник буолуон сөп, хоһоонноругар ылар гонорарыгар олоруо. Ол эрэри бу бөрүкүтэ суох суол этэ. Мин билэрбинэн, кини онто да суох кинигэ издательствота биэрэр абаансатынан олороро. Бу быыкайкаан гонорар хайдах да киһилин олорору хаачыйбат. В.Д.Лебедеви босхолоһун политической боппурус буолбута. Толкуйдаан баран, мин ССКП обкомун бастакы секретарыгар Г.И.Чиряевка суруйуохха диэн быһаарыммытым. Хайдах эрэ обком бастакы секретара мин сурукпун болҕойбокко бырабыа суоҕа диэн эрэмньилээбим.

*ССКП Саха сиринээҕи ОК бастакы секретара
таб. Г.И.Чиряевка.*

**Ким туһунан этиллэрин умнубуппуи. Арааһа, биһиги билэр дьоннорбуттан хайаларын эрэ бөрүкүтэ суох быһытын туһунан кэпсэппиттээхпит буолуо.

Дирин ытыктабыллаах Гавриил Иосифович!

бу суругунан мин таб. Лебедев Василий Дмитриевич, филологической наука кандидата, ССРС Суруйааччыларын союзун чилиэнэ, дьылбатын таарыйар биир боппуруоһунан Эйигин түбүгүрдэргэ тийдим. Кини ССРС НА СО Саха сиринээҕи филиалыгар научнай сотруднигынан үлэлиир. Ол гынан баран кини Саха сиринээҕи филиал штатын сарбыйыынан сибээстээн үлэтиттэн ууратыллыбыта иһилиннэ. Таб. Лебедев эвен нэртэн бастакы лингвист-ученый, эвен оскуолаларыгар үөрэх пособиеларын автордара. Талааннаах суруйааччы норуотугар сөптөөх авторитетынан туһанар, кини хоһоонноро уонна поэмалара бүтүн Союз ааҕааччыларыгар биһирэммиттэрэ ыраатта. Национальнай научнай кадрдарга харыстабыллаах сыһыан биһиги обществобыт биир сүрүн соругунан буолар.

ССКП уобаластааҕы комитета Уһук Хотугу сир кыра народностарын представителэ таб. Лебедев Василий Дмитриевич ССРС НА СО Саха сиринээҕи филиалын научнай сотруднигын дуоһунаһыгар хаалларыллыа диэн эрэнэбин.

Ытыктабылы кытта ССКП чилиэнэ *Андрей Кривошапкин.*
16.02.76 с.

Мин өйдүүрбүнэн, балтараа ый ааспыта. Мин туох сурах кэлэрин долгуйан күүппүтүм. Биирдэ эмискэ ССКП обкомуттан сурук тутатын. Кэмбиэри тута аспаппын. Саната суох өр көрөн олоробун. Иһигэр туох баарый: үөрүү эбэтэр хомолто? Онтон, өрө тыынаат, синэ биир, аһабын. Сурук кылгас, лачыгырас кумааҕы. ССКП обкомун наукаҕа уонна үөрэх заведениеларыгар отделын сэбиэдиссэйэ В.И.Федоров, мин сурукпар хардаран, т.Лебедев В.Д. билигин уопускаҕа сылдыар, кэллэбинэ үлэтин туһунан боппуруос быһаарыллыаҕа диэн эппит. Сүрэхим уоскуйа түспүтэ, арааһа, үчүгэй буолсу. Кинини үлэтигэр хаалларыһыктар дии санаабытым. Оннук да буолбута. Тугу диэний, Гавриил Иосифович үтүө киһи этэ. Киһи — айылҕа таайыллыбатах таабырына. Инньэ диэччилэр, мин ону итэҕэйэбин. Бэл киһи бэйэтин бэйэтэ кыайан билбэт. Василий Дмитриевич киһи кыайан толору билбэт өрүттэрдээх дирин киһи этэ. Онон кини бэйэтэ суруйбут автобиографиятын ааҕар интэриэһинэй буолуохтаах. Саха сирин Суруйааччыларын союзун председателэ С.И.Тарасов үтүө санаанан көрдөрбүт поэт личнэй дьыалатыттан итини устан ылбытым.

Автобиография

Мин төрөппүттэрим көннөрү булчут-табаһыт дьоннор этилэр. Кинилэр аһыры сырсан Индигииркэ тыатынан сылдыбыттара, хайаларынан хаампыттара. Мин төрөөбүт күнүм дьоммор да, аймахтарбар да чопчута суоҕа, онон төрөөбүт

күммүн чуолкайды сатыыр туһата суох быһыылаах. Мин кыһынгы тымныыга, 1934 сыллаахха ахсынны саҕалананытыгар эбэтэр бүтүүтүн диэки төрөөбүтүм эрэ биллэр.

Аҕам Лебедев Дмитрий Степанович мин биирдээхлэр элбүт. Ийэм үс уолун иитээри мунг бөҕөнү көрөөхтөөбүтэ.

Оскуолаҕа үөрэнэр кэмим кэлбитэ. Начальной оскуолаҕа үөрэнэ сылдьан, Николай Саввич Тарабукины кытта чугастык билсибитим. Кини эвен литературатын төрүттээчи. Кини оҕолору таптырын иһин мин эмиэ кинини таптаабытым; оҕолордуун ооньуур, остуоруйалыыр, көрдөөх кэпсээннэри кэпсиир, бииргэ ыллаһар, “һээдьэни” үгкүүлэхэр, оҕолор олохторуттан тугу эмэ билбиттэрин-көрбүттэрин кэпсэтиннэрэр. Арааһа, оҕолорго сабыдыаллаах буоллун диэн, өйгө хатанар кылгас хоһооннору тутта айар — ону оҕолор сонно ырыагынан ханна баҕарар ыллаабытынан бараллара.

Сэттэ кылаастаах оскуоланы 1951 сыллаахха үөрэнэн бүтэрбитим уонна ити сайын үөрөхпин салҕаары Ленинградка барбытым. 1958 с. А.И.Герцен аатынан пединститут 5-с курсун бүтэрбитим, онтон ССРС НА ЯФТ ТЛИИ-гар ыңгырыллан 1958 с. 8-с ый 2 күнүгэр үлэҕэ кирибитим.

Ленинградка эвен тылын Вера Ивановна Цинциус үөрэппитэ, кини нуучча суруйааччыларын айымньыларын нууччалыыттан төрөөбүт тылга тылбаастыыр санааны эппитэ, эвен оскуолаларыгар учебниктары оҥорууга, эвен тылыгар ыстатыйалары суруйууга, эвен автордарын айымньыларын ырытан чинчийиҥэ кыттыбытым. Итинтэн ыла мин хоһооннорум “На Дальнем Севере” альманахха (Магадан) бэчээттэммиттэрэ, ааҕар кинигэлэргэ кириртэлээбиттэрэ.

1955 с. Муоматааҕы диалектологической экспедицияҕа кыттыбытым, онно Л.Д.Ришестиин эвен тылыгар уонна фольклоругар матырыйаал хомуйбуппут. Онтон ыла 1965 сылга диэри республика хоту оройуоннарыгар сылдьан тыл уонна фольклор матырыйаалларын хомуйбутум.

ТЛИИ-н младшай научнай сотруднига буола сылдьан, мин Саха сириг эвеннэрин сорох говордарын туһунан элбэхтик суруйбутум.

Хоһооннорум бастакы, эвен номоҕун геройунан “Омчэни” диэн ааттаах кинигэм Дьокуускайга 1963 с. тахсыбыта. “Хайаҕа” диэн хоһооннорум иккис кинигэтэ бэлэмнэннэ. Билигин “Тайҕа ырыалара” диэн хоһооннорум үһүс кинигэтин бүтэрэн эрэбин.

Мин хоһооннорум республика хаһыаттарыгар, “Хотугу сулус” (Дьокуускай), “Дальнай Восток” (Хабаровская) сурунаалларга, “На Севере Дальнем” альманахха (Магадан), ону тэнэ “Эвеннэр ырыалара уонна хоһоонноро” (эвенни), “Хо-

тугу дойду ырыалара”, “Хаар кыымнара” (сахалыы) диэн коллективнай хомуурунньуктарга бэчээттэммиттэрэ.

САССР МС-гар хонтуруоллуур-правовой бөлөх редакторунан Дьокуускайга үлэлиир кэргэннээхпин. Икки оболоохпун.

1965 сылтан Суруйааччылар союзтарын чилиэнэбин.

В.Д.Лебедев. 1965 с., ыам ыйын 20 к.

Көстөрүн курдук, автобиография биирдэ тардан үчүгэйдик суруллубут, чопчу биллэрэр элбэх ис хоһоонноох. Кини личнэй дьыалатыгар араанынай кэмгэ суруллубут үс автобиографията баар. Мин манна бастакытын ыллым. Өйбөр Василий Дмитриевич хайдах суруйа олорорун көрөбүн. Кини, чахчыта, уһуннук толкуйдуу олорбокко, автобиографиятын түргэнник суруйан кэбистэбэ. Ити кини субуйа тардыбыт буочарыттан көстөр. Мин кини хайдах суруйарын чаастатык көрөр этим...

Саха сирин Суруйааччыларын союһугар В.Д.Лебедевкэ сыһыан хара маннайгыттан харыстабыллаах аһары үчүгэй этэ. Саха суруйааччылара кини саамай үрдүк интеллектуал буоларын, ураты талааннааһын уонна, мин саныырбынан, саамай кылаабынайа, кини быһыытынан үчүгэйин билбиттэрэ. Итини докумуоннар да бигэргэтэллэр. Икки докумуону аҕалабын.

ВЫПИСКА

Саха сирин Суруйааччыларын союһун правлениетын мунһааһын боротокуолуттан

1964 с., от ыйын 15 күнэ.

ИИТИТИБИТ: ССРС суруйааччыларын Союһугар чилиэнинэн ылыы туһунан эвен поэта Лебедев В.Д. сайабылыаннаһын.

УУРДУБУТ: ССРС суруйааччыларын Союһун чилиэнинэн эвен поэта Лебедев Василий Дмитриевичи ыларга (ыларга правление 7 чилиэнэ бары куоластаатылар).

Саха сирин суруйааччыларын Союһун правлениетын председателэ

С.Данилов.

Саха сирин суруйааччыларын Союһун

правлениетын секретара

М.Ефимов.

ВЫПИСКА

Саха сирин суруйааччыларын Союһун правлениетын мунһааһын боротокуолуттан

1965 с., тохсунньу 6 к.

ИИТИТИБИТ: ССРС суруйааччыларын Союһугар Лебедев Василий Дмитриевичи ылыы туһунан.

ЫСПАРААПКА

1932 с. САССР Муома оройуонугар төрөөбүтэ. Эвен. Үрдүк үөрэхтээх. ССРС Наукаларын Академиятын Саха сиринээби филиалыгар тылы, литератураны уонна историяны чинчийэр научнай институт младшай научнай сотруднига. "Омчэни" диэн хоһоон кинигэлээх. "Тайҕа ырыалара" диэн кинигэни бэлэмнээбит. Нуучча тылыттан эвен тылыгар 20-чэ кинигэни тылбаастаабыт.

Тыл эттилэр:

ЕФИМОВ М.Д.: Мин В.Лебедев хас да хоһоонун сахалыы тылбаастаабытым. Кини талааннаах поэт, олус культуралаах киһи. Мин кинини суруйааччылар Союзтарын чилиэнэ буоларыгар ис сүрэхпиттэн мэктиэлибин.

ЛАМУТСКАЙ П.А.: В.Лебедев — мин үөрэнээччим. Мин кинини оскуолаҕа үөрэппитим. Кини сүүрбэччэ кинигэни эвен тылыгар тылбаастаата. Уһук Хотугу дойду суруйааччыларын Бүтүн Союзтаабы мунньахтарыгар кытынна. Кэлинги сылларга элбэх поэтической айымньылары суруйда. Мин Т.Лебедеви суруйааччылар Союзтарыгар ылыахха диэн этиилээхпин.

КИРИЛЛИН Д.В. ("Полярная звезда" сурунаал кылаабынай редактора): Мин В.Лебедеви өрдөөбүттэн билэбин. Кини талааннаах поэт. Орто оскуолаҕа үөрэппитим. Кэлин кини поэт уонна научнай үлэһит быһыытынан активнайдык үлэлиир. Кини кинигэлэрэ эвен ааҕааччыларыгар улахан биллиинэн туһаналлар.

МОРДИНОВ Н.Е.: Мин т.Лебедев В.Д. ССРС суруйааччыларын Союһугар ылыахха диэн этиилээхпин. Кини талааннаах, үүнэн иһэр эдэр суруйааччы.

ДАНИЛОВ С.П.: Мин т.Лебедев В.Д. ССРС суруйааччыларын Союһун достуойунай чилиэнэ буолуоҕа диибин. Кини талааннаах ураты суоллаах поэт.

УУРДУБУТ: Таб. Лебедев Василий Дмитриевичи ССРС суруйааччыларын Союһугар чилиэнинэн ыларга.

Саха сирин суруйааччыларын Союһун
правлениятын председателэ

С.Данилов.

Саха сирин суруйааччыларын Союһун
правлениятын эппиэттиир секретара

М.Ефимов.

Ыспараапкаҕа 1932 сыл дэммит. Кадры учуоттуур икки лискэ В.Д.Лебедев төрөөбүт сылын 1934 сыл диэн бэйэтин илиитинэн көннөрбүт.

Василий Дмитриевич Лебедев бу күн сиригэр олох олороро лоп курдук биир сыл хаалбыта. Алдьархай аангыаҕа ончу биллибэт этэ. Бэрт үчүгэйдик өлүөр сылдьара. Дойду устун элбэхтик айанныра. Кини Дьокуускайга хас хоно кэлин диэн доботторо элэктээтэхтэринэ, кыһалыата сура күлэн кэ-

биһэрэ. Ити баҕас кырдык этэ — кини арыт Москваҕа, арыт Ленинградка өр буолуталаан, республика общественной олоҕуттан ыйы-ыйынан сүтэтэлиирэ.

Саха сириҥ суруйааччыларын Союзун правлениета кинини “Кустук бары өгүнэн” диэн кинигэтин иһин Саха сириҥ комсомолун бириэмийэтигэр түһэрбиттэрэ. Претенденнэр элбэх этилэр. Поэт айар характеристиката бигэргэтиллибитэ. Правление чилиэттэрэ бары бириэмийэ киниэхэ тиксиэ диэн эрэнэллэрэ. Саха биллиилээх поэта Моисей Ефимов биир олус суолталаах бэртээхэй докумуонна илии баттаабыта. Ол бу баар.

Василий Лебедевкэ айар үлэтин характеристиката

Эвен биллиилээх поэта, филологической наука кандидата Лебедев Василий Дмитриевич 1934 сыллаахха ахсынньы 20 күнүгэр төрөөбүтэ.

В.Лебедев “Омчэни” диэн бастакы кинигэтэ 1963 с. Саха сириҥээҕи кинигэ издательствотыгар тахсыбыта. Кинигэ итиитик биһирэммитэ уонна ааҕааччылар ортолоругар киэнник биллибитэ. Итинтэн ыла поэт эвен, саха уонна нуучча тылларыгар уонтан тахса ураты поэтической маастарыстыбалаах, истин-иһирэх уонна хотугулуу дыкты кырааскалаах хоһоон итиэннэ поэма кинигэлэрин таһаартарда.

Василий Лебедев лирической геройа — биһиги улуу дойдубут Уһук хоту өттүгэр дьоллоох олоҕу айар-тутар үлэнэн күүрэр эдэр эвен. Поэт бэйэтин кэммин эдэр дьонун өйдөрүн-санааларын уонна баҕаларын-ыраларын кырдыктаахтык өрө көтөҕүллэн хоһуйар.

Саха сириҥ суруйааччыларын Союзун правлениета, Василий Лебедев кандидатуратын 1980 с. Саха сириҥээҕи кинигэ издательствота таһаарбыт “Кустук бары өгүнэн” диэн кинигэтин иһин Саха комсомолун аатынан бириэмийэ лауреатын ыларга түһэрэн, бу кинигэҕэ эвен поэтын ураты дыкты талаана киэнник арылларын бэлиэтиир. Кинигэ сүрүн тематиката — биһиги билиҥҥи кэммит, сүрүн геройа — биһиги кэммит эдэр киһитэ. Правление муньаҕар Саха сириҥ народной суруйааччыта Н.Е.Мординов: “В.Лебедев бу кинигэтэ абылыр истингинэн, ааҕааччыларга иэйэн дьайар күүһүнэн эрэ буолбакка, киэн, дириҥ санаатынан, үрдүк интеллектуальной таһымынан уонна улахан общественной суолталаах ис хоһоонунан уратылаах. В.Лебедев төрөөбүт норуотун олоҕундааһабын уонна быһыытын-майгытын, этнографиятын уонна культуратын, тылын уонна фольклорун билэр. Маны барытын кини аныгы ыччат олоҕун уонна үлэтин кытта сатаан дьүөрэлиир. Мин икки илиибинэн Василий Лебедев Саха комсомолун бириэмийэтин лауреатын аатын ыларыгар куоластыбын”, — диэн эттэ.

Бу кинигэбэ маннык үрдүк сыанабылы Софрон Данилов, Күннүк Уурастыырап, Савва Тарасов, Георгий Сыромятников, Иван Федосеев биэрдилэр.

“Василий Лебедев хоһоон маастарын быһыытынан, — диэтэ эвен поэта Андрей Кривошапкин, — хоһоон кэрэтэ судургутун уонна образтара чабылхай буолалларын, тыла кылгас буолан баран элбэҕи этэр буоларын иһин турар. В.Лебедев кандидатуратын республика комсомолун бириэмийэтин лауреатын аатын ыларга түһэриини биһиги Уһук Хотугу народностар литератураларын ситиһиилэрин билини курдук ылынабыт”.

Василий Лебедев эдэр литературнай сменаны иитиигэ активнайдык кыттар. Кини — Россия Уһук хотугу народностар эдэр суруйааччыларын республикатаабы, зоналардаабы уонна Бүтүн Россиятаабы үгүс семинардарын, мунньахтарын ытыыны көбүлээччи. В.Лебедев РСФСР суруйааччыларын Союһун правлениетын эдэр суруйааччылары кытта үлэбэ Советын чилиэнин быһыытынан улахан үлэни ыттар. Кини 1972 сылтан ыла “Гяван” диэн Хоту дойду суруйааччыларын литературнай түмсүүлэрин салайар. ССРС суруйааччыларын Союһун чилиэнэ. ССКП чилиэнэ. Саха сирин суруйааччыларын Союһун правлениетын чилиэнэ. “Хотугу сулус” уонна “Полярная звезда” сурунааллар редколлегияларын чилиэнэ.

Саха сирин суруйааччыларын Союһун правлениетын
председателин солбуйааччы
1981 с., олунньу 16 күнэ. Дьокуускай к.

М.Ефимов.

...Бу сыл кини лауреат буолбатаба. Мин санаабар, конъюнктура — хайа баҕарар общество кыайан эмтэммэт ыарыыта дьайбыта. Лауреаттарынан урукку комсомольскай үлэһиттэр буолбуттара.

* * *

...Москва анныгар Малеевкаба бэрт үчүгэй суруйааччылар айар Дьиэлэрэ баара. Билигин мин ити Дьиэ Россия суруйааччыларыгар баарын-суоҕун билбэппин. Арааһа, аныгы эргим-сиктэр былдыаатахтара буолуо.

1977 с. сэтинньигэ Малеевкаба Хоту дойду уонна Дальнай Восток народностарын эдэр суруйааччыларын бастакы бүтүн Россиятаабы семинар-сүбэ мунньахтара буолбута. Ону тэрийэ-эччилэринэн уонна, аныгы рынок тылларынан эттэххэ, спонсордарынан РСФСР суруйааччыларын Союһа итиэннэ ЫБСЛКС КК буолбуттара. Маннык холооно суох дьайыыны ытыы биир көбүлээччитинэн В.Д.Лебедев этэ. Оттон сүбэ мунньах генераторынан, биллэн турар, нивх уһулуччулаах суруйааччыта Владимир Санги буолбута. Кинилэр бэйэ-бэйэлэ-

рин ситэрсэллэрэ, литературнай дьыалаба улахан добордуу уонна биир санаалаахтык үлэлиир дьоннор этилэр.

Саха сириттэн миигиттэн ураты бу сүбэ мунньахха эвен Василий Баргачан, эвенкилэр Дмитрий Апросимов, Николай Калитин, юкагир Николай Курилов, чукча Гырголь Пура ынырыллыбыттара. Биһиги бары В.Д.Лебедев мэктиэ-лээһининэн семинар кыттыылаахтара буолбуппут. Кини бэйэтэ уонна Г.Н.Курилов-Улууро Адо семинар салайааччыларынан барбыттара.

Айар дьэ кылаабынай корпустаах уонна коттедж курдук тус-туспа дьээлэрдээх. Мин биир дьэбэ Баргачаннын олобуппут. Хосторбут кэккэлэһэ тураллар. Бастакы күн, олохсуйаат да, Баргачанна киирэбин. Киним, илиилэрин сууралы-сууралы, хоһун иһигэр төттөрү-таары хаамыталы сылдыар. Миигин көрөөт, тохтуу биэрэн, этэр: “Миэхэ айарбар манньк үтүөкэннээх усулуобуйаны тэрийэр Советскай былаас бу үчүгэйн. Маны хайдах эрэ төлүөххэ наада...”. Бу ис сүрэхтэн этиллибит тыллар этилэр.

Хотугу сиртэн барытыттан сүүрбэттэн тахса эдэр суруйааччылар кэлбиттэрэ. Бу мунньахха үгүстэр саҥа көрсөн билсиспиттэрэ. Ханты-Мансийскай автономнай уокуруктан ханты үөһө көппүт сулуһа диэн ааттанар эдэркээн Еремей Айпин кэлбитэ. Ити саҥана кини, мин саныырбынан, А.М.Горькай аатынан Литературнай институт үһүс курсугар үөрэнэрэ. “Маннайгы хаары күүтүү” диэн бастакы сэһэнин суруйан бэчээттэпит. Ямало-Ненецкэй автономнай уокуруктан эдэр суруйааччы Анна Неркаги кэлбитэ. “Ного биһин кыһа Анико” диэн бастакы сэһэнэ улаханньк биһирэммитэ, “Молодая гвардия” издательствоҕа кинигэ буолан тахсыбыта. Чукоткаттан талааннаах поэт Владимир Тнескин кэлбитэ. Врангель арыы идэтийбит табаһыта. Ити семинарга эвенк талааннаах поэтын Николай Калитины кытта чугас билсиспитим. Онуоха диэри Саха сирин бэчээтигэр бу саҥа аат көстүмэхтиирэ. Сирэй көрсүһүөхпүтүгэр диэри Николай Калитин диэн кимий, хантан сылдыарый, хаһаанньттан суруйарый энгин диэн В.Д.Лебедевтэн ыйыталаһарым. Василий Дмитриевич Н.Калитин талаанын үрдүктүк сыаналыыра. Кини аатын эрэмньилээхтик ааттыыра.

Семинардарга рукопистары ырытарбыт. Сөп-сөп сыты мөккүөр өрө оргуйара. Ол эрэри үтүө санаалаах, дьыалабыай быһыы-майгы үөскээбитэ. Биһиги литературнай аренаба аан бастаан тахсабыт, ол иһин эппиэтинэс улаханый өйдүүрбүт. Ким да уһаты-туора хаампат. Бары мантан бэйэбэ туһалаабы, саҥаны ылар иһин кыһаммыта. В.Д.Лебедев биһигини көрөр-истэр, өйүүр, санаабытын көтөбөр. Ити кэмнэ кини саами литератордарыгар сүрдээһин көмөлөһөр. Октябрина Воронова хас да хоһоон подстрочниктаах эрэ кэлбит. Маныаха диэри

биһиги дойдубутугар саами суруга-бичигэ суох этэ. Октябри-на Воронова кумаабыга саами тылынан хоһооннору суруйары санга саҕалаабыта. Василий Дмитриевич подстрочнай тылбаас оһоһуллуутугар киниэхэ күүскэ көмөлөспүтэ. Билигин О.Воронова саами литературатын төрүттээччи быһыытынан аабыллар бырааптаах. Саами литературата Москва аннынаабы Малеевкаҕа турар суруйааччылар айар Дьинэлэригэр үөскээбитэ уонна маныха дьиннээх интернационалист В.Д.Лебедев өгөлөөх диэн мин бигэргэтэбин.

Киэһээ өттүгэр аҕа табаарыстарбытын — хотугу литературалар классиктарын кытта көрсүһүүлэри тэрийэллэрэ. Биһиэхэ биир-биир кэлэн Владимир Санги, Юрий Рытхэу, Василий Лебедев, Улуру Адо, Андрей Пассар, Василий Ледков тыл этитэлээбиттэрэ. Биһигини кытта нуучча бэртээхэй поэта, фронтовик Николай Старшинов, Д.Кимонко “Сукпай сүүрдэр сиринэн” диэн үчүгэйкээн сэһэнин бастакынан тылбаастаабыт Юлия Шестакова, “үрүҥ ойуун” диэн ааттамыт нуучча бэртээхэй прозаига Николай Шундик көрсүспүттэрэ. Бу умнуллубат көрсүһүүлэр этэ. Мин ити көрсүһүүлэри сонуну сомсуу диэн ааттыбын.

Киэһээ айы мин Василий Лебедевин хаардаах аллеяларынан уһуннук хааман, Хоту дойду, эвен литературатын, политика тустарынан быыстала суох кэпсэтэбит. Василий Дмитриевич Россия, Саха сирин литературнай эйгэтин үчүгэйдик билэр, суруйааччыларга айымньыларын сыаналаан киэн быһаарыылары биэрэр. Онуоха кини суруйааччылар тустарынан үчүгэйдик, үтүөнү эрэ баҕаран этэрин сөхпүтүм. Бу эвен үгэһини этэ. Кини ити курдук миигин литература эйгэтигэр киллэрбитэ. Ол-бу иирсээннэ кириимэ диэн миигин аһаҕастык сүбэлиирэ. Ити аһары кирдээх дьыала диэн бэлиэтээн этэрэ. Билигин мин аҕа доборум ити этиитин чиэһинэйдик толоробун диэн бигэ эрэмньилээхтик этиэхтээхпин. Дьиннээх эвеннэр арааһынай иирсээннэргэ, мөккүөрдэргэ киирбэттэр. Мин норуотум үгэстэригэр итинник суох.

Кини дьийэтигэр куукунаҕа кыракый остуолга олорон чэй иһэбит. Лебедев хайдах эрэ санааҕа түспүт курдук туттар. Баһын саннытан тугу эрэ толкуйдуур. Остуолга “Беломор” хаата сытар. Илиитин уунан ону ылар, биир бөппүрүөскэни сулбу тардар, испиискэни сыр гыннаран уматар уонна дуоһуя эһирийэр. Кубархай сирэйэ сылаанныйбыт көрүҥнэнэр.

— Эн биһиги хаалан иһэрбитин өйдүүгүн дуо? — диэт, кини ойон турбута уонна газовой плита диэки хаампыта. Мин итинэн кини тугу этэрин өйдөөбөтөбүм. Сангата суох салгыы туох диирин күүппүтүм.

— Ыраабынан хааллыбыт! — диэбитэ дьин чэхчы ити тылларыгар итэбэйэн, тохтоон турбута уонна бөппүрүөскэтин буруотун күүскэ эфирийбэхтээбитэ.

— Туохха ол хааллыбыт? — Мин, кырдыкпын эттэхпинэ, кинини тутта өйдөөбөтөбүм.

— Биһиги биир сиргэ тэпсэннэһиэхпитигэр диэри атын хотугу литературалар быдан инники түстүлэр, оттон биһиги ыраах хаалан кутурукка соһуллабыт, — остуолга төннөн олоппоско ололбута.

— Бу үчүгэй дии. Итинтэн үөрүөххэ эрэ наада, — диибин, Лебедев сагарбат. Оттон, мин кураанах чааскыбын өйдөөн көрөн, олоппоһуттан сулбу ойон турбута.

— Өссө чэй иһэбин дуо? Сага көөнньөрбүтүм ээ. Эһиэхэ эрэ анаан, — уонна мин этэрбин күүппөккэ, чааскыбар чэйи кута охсубута. Бэйэтигэр эмиэ куттубута. Оттон ололбута. Өрө тыыммыта, хайдах эрэ ыараханлык тардан чааскытын ылбыта, ньуосканан булкуйбута уонна мин диэки от күөхтүгү харабын хатаабыта. — Көр эрэ, хайдах эрэ ээ. Атын норуоттар литературалара ити курдук инники түһэн бараллара бэрдинэн бэрт бөбө буоллаҕа. Оттон биһиэхэ аны-аныха диэри бэйэбит ромаммыт суох. Бу миигин ордук мунчаардар. Чукчалар романнаммыттара быданнаата, нанайдарга эмиэ баар. Юкагирдарга Семен Курилов романнара бааллар. Арай биһиэхэ эрэ суох.

— Биһиэхэ биллэринэн Платон Ламутскай роман суруйар дии.

— Суруйара буолуо дуо? Оттон ол роман ханнаный? Бу туһунан истибитим сүүрбэччэ сыл буолла. Сурах эрэ, — абакаран сапсыһан кэбиспитэ уонна хом түспүттүү миигиттэн киир хайыспыта.

— Суруйар. Кини бэйэтэ кэпсээбитэ дии, — мин тохтообоппун.

— Итэбэйиэхпин баһарабын да, тоҕо эрэ олус өр буолла, — диир Василий Дмитриевич, туох эрэ туһунан санаан эмиэскэ оҕолуу манньһан мичээрдээбитэ. — Өйдөөх кырдыһас, киниттэн тугу баһарар күүтүөххэ сөп.

* * *

...Кини эвен романа баар буолуон саныра. Роман жанрын кини хайа да литература сайдыытын чыпчаала диэн аһара.

В.Д.Лебедев хаһан да ситиспитинэн тохтообот этэ. Малеев-каҕа буолбут семинар-сүбэ мунньах сага суруктаммыт литературалар ис кыахтарын уонна сайдыахтаах өрүттэрин көрдөрбүтэ. В.Д.Лебедев саһаламмыты түргэнник чингэтиэн баһарбыта. Ыһыллыбыт сиэмэттэн үүнэһини ыла охсуон

бафарбыта. В.М.Сангины эмиэ Хоту дойду, Сибиир уонна Дальнай Восток нуруоттарын эдэр суруйааччыларын Бүтүн Россиятаабы иккис мунньахтарыгар бэлэмнэнини саҕалаабыттара. Бэлэмнэни үлэтин иккиэн күүскэ ыппыттар.

В.М.Санги бу сылларга өрөгөйдөөн, этэргэ дылы, манган ат үрдүгэр сылдыра. Кини Российской Федерация Хоту сиригэр нуруоттарын литературнай күүстэрин биир гына түммүтэ. Бу кини общественной уонна айар үлэтин-хамнаһын саамай активнай, таһаарыылаах сыллара этэ.

В.Д.Лебедев сүннүүнэн Саха сиригэр үлэлээбитэ. Кинилэр бэйэ-бэйэлэрин сатабыллаахтык ситэрсэллэрэ.

...Иккис Бүтүн Россиятаабы Хоту дойду эдэр суруйааччыларын семинар-мунньаҕа 1980 с. кулун тутарга Ялтаҕа А.П.Чехов аатынан суруйааччылар айар Дьиэлэригэр мустубута. Бу бастакытааҕар киэн ыңырыылаах этэ. Суруйааччылары таһынан фольклористар кэлбиттэрэ. Семинар салайааччыларынан хотугу биллэр суруйааччылар бары сыһа кэлбиттэрэ: В.М.Санги, В.Д.Лебедев, Ю.С.Рытхэу, Ю.Н.Шесталов, А.П.Немтушкин, Г.Н.Курилов-Улуру Адо уо.д.а. Василий Дмитриевич кэргэнэ уонна олоҕун аргыһа, эвен фольклоругар специалист, филологической наука кандидата Жанна Карувна Лебедева фольклор секциятын салайбыта. Семинар аһыллытыгар РСФСР суруйааччыларын Союһун правление-тын секретара В.Д.Поволяев уонна ЫБСЛКС КК эппиэттээх үлэһитэ М.Г.Кизилев кэлбиттэрэ.

Семинар биир соруок устатыгар, а.э. сүүрбэ түөрт күн үлэлээбитэ. Күннээҕи бэрээдэк манньык этэ: эбиэккэ диэри суруйааччылар бэйэлэрэ үлэлииллэр, эбиэт кэнниттэн иккиттэн киэнэ алтаҕа диэри семинар занятиелара буолаллар. Мин проза секциятыгар сылдыбытым. Секцияны нуучча биллиилээх литературоведа В.А.Чалмаев салайбыта. Манньык секциялар хастар да. Прозаиктар баларга сылдыбыттара. Семинар саҕаланан иннинэ Василий Дмитриевич хайаан да В.А.Чалмаев секциятыгар түбөһэ сатаа диэн сүбэлээбитэ. Ол саҕана бу киһи аата соччо тугу да эппэт этэ. Ол эрээри В.Д.Лебедев кинини литератураны билэр биир улахан киһи диэбитэ. Кэлин, кырдьык, В.А.Чалмаев үгүс үлэлэрин ааҕан баран, доборум кырдьыгы эппитин итэҕэйбитим. В.Д.Лебедев бэйэтэ поэзия биир секциятын салайбыта. Бу секцияҕа Николай Калитин, Николай Курилов, Василий Баргачан уо.д.а. кирибиттэрэ.

Лебедев хотугу литератураларга саҕа аат көһүннэҕинэ ис дууһатыттан үөрэрэ. Ол курдук юкагир эдэр суруйааччыта Геннадий Дьячков “Казбек” диэн сэһэнин олус биһирээбитэ. Бу намыһах уңуохтаах, хатыгыр, эдэр киһи. Билиилээҕэ-

көрүүлээжэ өтө көстөрө. МГУ-ну үөрэнэн бүтэрбит. Арааһа, хотугу дьоннортон ити аатырбыт үрдүк үөрэх заведениетын бүтэрбит ол сағана кини эрэ этэ. Аны ВГИК-кэ режиссерскай курска үөрэнэрэ. Эрдэ эмискэччи өлбөтөбө буоллар, кини сурыйааччы да, кинорежиссер да, ученай да быһыытынан эчки элбэҕи онгоруо хааллаҕа. Геннадий Дьячков курдук чабылхай талааны олус эрдэ сүтэрбиппит.

Семинар үлэлиир кэмигэр В.Д.Лебедев, В.М.Санги уонна Ю.Н.Шесталов Ялтаҕа Хоту дойду норуоттарын литератураларын Күннэрин тэрийбиттэрэ. Биһиги үгүс үлэ коллективтарыгар сылдыбыппыт. Бу, бэйэбит норуоттарбыт тустарынан кэпсиир буоламмыт, бүтүн Хоту дойду ситиһиилэрин итэҕэтэргына үчүгэйдик пропагандалааһын этэ. Ялта олохтоохторугар бу соһуччу этэ. Кинилэр Хоту дойду диэн тугун-хайдаҕын ончу билбэттэрэ.

...Семинарга мин бастакы сэһэммин аан бастаан көрдөрбүтүм. Маныха диэри оҕолорго кэпсээннэри суруйбутум. Василий Дмитриевич мин үлэлэрбин интэриэһиргээн ааҕара уонна оҕо литературатыгар бэйэн миэстэҕин булун диэн үгүстүк этэрэ. Кини, арааһа, миигин оҕо суруйааччыта буолуоҕа диэбит этэ. Оттон Ялтаҕа мин киниэхэ сэһэним биир экземплярын киниэхэ аахтара биэрбитим уонна санааҕын эт диэн көрдөспүтүм. Бу иннинэ урут сэһэннээҕим туһунан саҕарбат этим. Балай эмэ халыг рукопиһы көрөн баран, кини дыктиргээн саҕа аллайбыта: “Көрүүй даа! Бүтүн сэһэн эбит дуу?!”

Кини түргэнник ааҕан рукописын төннөрбүтэ. Рукопиһы билсиптэн эрэ көрбөтөх, сиһилии аахпыт, сорох сирдэригэр кичэйэн хат-хат төхтөрүйэн ааҕыталаабыт, кытытыгар элбэх бэлиэтээһиннэри онгорбут. Сорохторугар сөбүлэспитим, сорохторугар — суох. Үгүс өттүн ылыммытым. Кини миэхэ бэйэн аһары элбэхтик кэпсиигин, геройдары хамсатан-имсэтэн, саҕардан-ингэрдэн көрдөрүөххэ наада диэбитэ. Бу сөптөөх бэлиэтээһин этэ.

Семинарга мин сэһэммин дьүүллэһинигэ эмиэ элбэх туһуулар бааллара. Ол эрэри сэһэн сүннүһүнэн үчүгэй сынабылы ылбыта. Семинары сабыыга В.А.Чалмаев ити сэһэни семинар булумньутунан ааттаабыта. Семинарга илдьиэм иннинэ, мин хас да күн рукописын бэрийэн көрбүтүм, Василий Дмитриевич бэлиэтээһиннэринэн элбэхтик көннөрбүтүм. Кини маньы билбэтэҕэ, рукопиһы кэлин киниэхэ көрдөрбөтөбүм.

Семинар сабыллытыгар Москваттан эмиэ В.Поволяев уонна М.Кизилов кэлбиттэрэ. Мин сэһэммин Кизиловка көрдөрбүтүм. Икки хонугунан кини төннөрбүтэ уонна ЫБСЛКС КК эйиэхэ Союз хайа баҕарар өттүгэр айар коман-

дировканы биэриэн сөп диэбитэ. Билигин кэлэн, ити кыах бэриллибитин туһамматахпыттан хойутаан баран хомойбутум.

...Хаһан баһарар Василий Дмитриевичтин саахыматтыыр этибит. Ардыгар арааһынай үгүс-элбэх партиялары оонньоон олус үлүһүйэрбит. Биирдэ Лебедевтээх нүөмэрдэригэр кирибитим. Кинилэр люкс хоско олорбуттара. Жанна Карувна суһал туох эрэ дьыалаһа эрдэ тахсан барбыт. Көрбүтүм, Лебедев Шесталовы кытта саахыматтаан эриһэ олорор эбит. Бу иннинэ кини мин Шесталовы кытта хаһан эмэ саахыматтаабыппын тобо эрэ ыйыталаспыттааһа. Кини онно күүстээх саахыматчыт диэн эбэн эппитэ. Манна кини хотторбута, ол иһин миигин көрөн ойон турбута уонна бэринэн баран эппитэ: “Чэ, Юван, Андрейы кытта оонньоон көр эрэ...”

Саха сирин суруйааччыларын Союһа Хоту дойду норуоттарын литератураларын Күннэрин тэрийбитэ. Биһиги Ялтаттан кэлбиппит уонна ити Күннэргэ кыттыбыппыт. Көбүлээччи эмиэ, биллэн турар, В.Д.Лебедев этэ. Күннэри аһы Нуучча драмтеатрын дьиэтигэр буолбута. Москваттан Владимир Санги, Хабаровскайтан Григорий Ходжер, Камчаткаттан Владимир Коянто кэлбиттэрэ. Нөнгүө күнүгэр биһиги улахан бөлөх буолан Уус-Майа оройуонугар көппүппүт. Ити кэмнэ мин дойдубар “Кировскай” диэн таба итэр бөдөҥ совхоз отделениеһын управляющайа этим. Дьиэбэр тийэ охсуохпун баһарабын, саас буолан ээрэ, миигин онно таба төрөөһүнэ уонна да үгүс хаһаайыстыбаннай үлэлэр күүтэллэрэ. Дьиэбэр тутта көтөөрү гыммыппар, В.Д.Лебедев тылыгар киллэрэн тохтоппута. “Литературанан дьиннээхтик дьарыктаныххын баһарар буоллаххына, манныктартан аккаастанар сатаммат”, — диэбитэ. Мин итэбэтэ сатаабытым: “Үлэбиттэн-хамнаспыттан тэйбитим ыраатта. Төннүөхпүн наада”. Лебедев ылымматаһа: “Эн онно ким да суоҕун курдук сангарабын. Онно специалистар, солбуйааччылар бааллар буолбат дуо?” “Бааллар”, — диибин. “Буоллаһа ол дии, уонна дьэ тобо ыксыгыһый? Маннык Күннэр — эһиэхэ бүтүн оскуола кэриэтэ буолаллар. Маны кэлин өйдүөбүҥ. Саараннаама, көтөбүт”.

Уус-Майа оройуонугар эмиэ бииргэ сылдыбыппыт. Икки-эммитин биир бөлөххө аспыттара. Сылдыахтаах сирдэрбит аттарыллыбыттара. Оройуон былааһа Күннэри үрдүк таһымнаахтык ыппыттара. Василий Дмитриевич биһикки эвенки сэлиэнньэтигэр Эдьээннэ сылдыбыппыт. Көрсүһүү оскуолаһа буолбута. Эвенк поэта Дмитрий Апросимов бу сэлиэнньэттэн эбит. Онно олорор. Кини бу кэмнэ атыттары кытта оройуон нэһилиэнньэлээх пууннарынан барбыта. Итинтэн ыла мин Эдьээн олохтоохторун умнубаппын. Кинилэр биһигини ыалдытымсахтарынан уонна эйэбэс сыһыаннарынын сөбүлэппиттэрэ. Василий Дмитриевич

хоһооннорун уратытык өрө көтөһүллэн аахпыта, ыйытыыларга эппиэттээбитэ. Биллэн турар, араатар буолбатах, симик сангалаах, ол оннугар быһаччы кэпсэтиигэ кини киэн-холку, дирин санаалары этитэлиир.

...Сыл буолан баран, Салехард куоракка — Ямало-Ненецкэй автономнай уокурук киинигэр — РСФСР суруйааччыларын Союһугар Хоту дойду норуоттарын литератураларын Комиссиятын көһө сылдыар мунһаба буолбута. Комиссия председателэ В.М.Санги этэ, оттон В.Д.Лебедев — чилиэн. Онно Хоту дойду норуоттарын литератураларын туһунан кэпсэтии барбыта. Сүрүн болһомто ненецтэр, хантылар, мансылар литератураларыгар туһаайыллыбыта. Бочуоттаах ыалдьыттар ортолоругар нуучча суруйааччылара Геннадий Гусев, Виктор Чалмаев бааллара. Хотугу дьоннортон — Леонид Лапцуй, Владимир Коянто, Еремей Айпин у.д.а. Уонна, биллэн турар, Владимир Санги итиэннэ Василий Лебедев. Кинилэр бу бэрт суһал интэриэһинэй сырыыны тэрийбиттэрэ.

Василий Дмитриевич биһикки эмиэ, биир хоско олорон, элбэхтик саахыматтаабыппыт. Биирдэ В.Чалмаев киирбитэ, биһиги киирсэрбитин көрбүтэ, онтон хомойбуттуу сапсыйан кэбиспитэ: “Дьэ эмиэ оонһуу бөһө дии!” — уонна тахсан барбыта. Арааһа, саахыматтаан сордонуубут аанһата суох буоллаба. Ол эрэри Виктор Андреевич В.Д.Лебедев поэтической талаанын олус үрдүктүк сыаналыыра. Ити дьэ чахчы.

Биирдэ үлэ кэнниттэн киэһэ Ленин болуоссатыгар автобус тохтобулугар В.Д.Лебедевкэ кэтиллэ түспүтүм. Кини автобуһу күүтэн чааһы быһа турбут. Табахтыы турар. Сырдык кыһынны сонноох, андаатар бэргэһэлээх, таба тыһа бачыынкалаах, моонһуугар уһун манган шарфтаах. Эмискэ көрсүһэн үөрдүбүт ахан. Кэпсэтэ турдубут. Мин икки автобуһу аһардым. Сыһа литература туһунан кэпсэттибит. Кини миэхэ эмиэ диалогу сатаан онгорорго болһой диэтэ. “Олох — бу диалогтар. Өйдүүгүн дуо? Кини кэпсэтэр буолбат дуо? Ити диалогтар ээ”, — диир мичээрдии-мичээрдии. Онтон баһын уһа диэки кыһнатан, бөппүрүөскэтин буруотун үрбэхтиир, хайдах эрэ дьыгитис гынар, харахтара кылахачыһаллар уонна эмискэ төлө биэрэр: “Хайабыт урут роман суруйарыгар куоталаһыах”. Мин киниттэн итинник этиини күүппэтэх буолан, мах бэрдэрбитим, ол эрэри өрүһүнэ охсон эппитим: “Дьэ, иһит эрэ, романы суруйуу — спортивной күрэхтэһии буолбатах, онон эн этиигин ылыммаппын. Чиэһинэйдик этэр буоллахха, кыайыыны эйиэхэ туран биэрэбин”. Киним эйэбэстик үөрэн-көтөн күлбүтэ, эбии тугу да диэбэтэбэ. Барыахтаах автобуһа син кэлбитэ, илиибин ыга тутаат, автобуска чэпчэкистик ойон киирбитэ уонна эргиллэн миэхэ сапсыйбыта. Мин кини барбыт автобуһун өр батыһа көрөн, Василий туһунан

сылаастык саны турбутум. Кини бүтэник тылларын мээнэбэ эпэтэбэ. Итинник этэн, кини икки суолу таарыйар быһыылааба: бастакытынан, өр мэскэйдэммэккэ романы түргэнник суруй диэн миэхэ эттэбэ; иккиннинэн, кини бэйэтин романын тутулун толкуйдаабыт буоллаба. Арай мин ити омунаах этини ылынан өрө көтө түспүтүм эбитэ буоллар, арааһа, кырдык да сакалааттаһах этибит. Ол эрэри мин өттүбүттэн итинник буолара сатаммат этэ. Василий романга дыһыһаахтык ылсыстар, хайаабытын да иһин кини итини оноруо этэ диэн бигэтик саныбын. Билигин ааспыт кэннэ ардыгар биһиги Василий Лебедевтен романист тахсыабын мүччү туттубут быһыылаах диэн санаан ылбахтыбын. Кини прозаба кыайан ылсыспакка хаалбытыттан сүрдээбин хараастан хомойобун. Романы чахчы суруйуо этэ...

* * *

...Кини биирдэ Муомаба сылдьан кэлбитэ. Ону истээт, мин киниэхэ барбытым.

Салгын сиэбит, дуоһуйбут ахан. Уонча саҥа хоһоону суруйдум диир.

Мин төбөбөр кини хоһоонноро көтөн түспүттэрэ:

Халлаан күөх солкотун
Хайа кырыйан,
Күлүбүрээн истэ
Көтөр аалым.
Анныбар Дьааҥы хайалара
Ааспыт оҕо саасын
Нүксүччү аҕай сүгэн
Дьөгдөрүһэн иһэллэр...
Ханнабынай, Муомам барахсан?!
Көтөн иһэбин дии эн үрдүгүнэн*.

Табаһыттарга сылдыбытын туһунан өр баҕайы сиһилии кэпсээбитэ. Мин санаабар, командировкатын бу өттүн кини оҕолуу үөрэн-көтөн этэр курдуга. Табаһыттарга сылдьан таба үүтүн испит, кулуһунга таба муоһун сырайбыт.

— Бэйэ дьонугар-сэргэтигэр чаастатык сылдыахха, табаһыттары кытта көрсүһүөххэ наада. Кинилэр биһигини күүтэллэр эбит ээ, — кини ити эппитин мин өйбөр хатаабытым. Мин билигин Муоматтан кэлэн үөрбүт-көппүт, өрүкүйбүт, эдэригэр түспүт Василий дьүһүнүн харахпар көрөбүн.

Кини киһини сыаналыырга бэйэтэ туспа критерийдээбэ. Айар үлэһит буоллабына, кини туох-ханнык иннинэ талаанын чорботоро. Онтон атына, иһэр дуу, күүлэйдиир дуу, айдаарар

* Семен Данилов тылбааһа.

дуу, киниэхэ сүрүн буолбат этэ, итинниккэ сапсыйан кэ-
биһэрэ. Кылаабынайа — талаана.

Бу чааһыгар кини сөпкө гынар. Талаан суола-иһэ суох ха-
албат, норуот син биир хаһан эмэ бэйэтин уолун сыаналыыр.
Быстах, күннээҕи, мээнэ өрүттэр умнуллаллар, буруо курдук
устан сүтэллэр, талаан эрэ кэхтибэт чабылын тутан хаалар.

...Кини быһытын-майгытын биир дыкти өттө эбэтэр кини
бэйэтиттэн “Мин” диирэ маннык баар. Кини улахан началь-
никтары сөбүлээбэт саннааҕа. Бу дьон норуоттарын,
дофотторун таннара кыахтаахтар, общество исторической
сайдытын быртабырдаллар диэн халбаннаабат санаалааҕа.
Кинилэр иннилэригэр баһын бүк түһэргэтэҕэ. Кинилэри кытта
достуойунайдык туттара, бэйэтин булгу билиннэрэн тэйэрэ.
Кини курдары көрөр эбит. Ити сэрэхэдийиитин билинги бул-
куурдаах кэм бигэргэтэр. “Улугуруу кэмин” сорох салайаач-
чылара элитарнай былаас үрдүкү чыпчаалыгар этилэрэ, оттон
“демократия” кэмэ кэлбитигэр кинилэр түргэнник онно сөп
түбэһэ охсон, “тоталитарнай режими” харса суох кириитикэ-
лээн, эмиэ үрдүкү дуоһунастарга олоро оҕустулар. Маннык
иэччэҕэ суохтар тустарынан В.Д.Лебедев этэрэ. Сөпкө этэрэ.
Иэччэҕэ суохтар аттыбытыгар бааллар...

В.Д.Лебедев аһары сыстаҕас майгыннаах киһи этэ. Кини бу
өттө ордук литература деятеллэригэр сыһыаныгар харахха
биллэн көстүбүтэ. Бары суруйааччыларга сыһыана биир тэнэ.
Биллэн турар, Москваҕа, Ленинградка уонна Иркутскайга су-
руйар дьон ортотугар элбэх дофоттордооҕо. Оттон саха суруй-
ааччыларын туһунан этэ да барыллыбат. Бырааттыы Семен
уонна Софрон Даниловтарга ураты истин ытыктабылынан
сыһыаннаһара. Моисей Ефимовы махтана ахтара. Кини үгүс
хоһооннорун сахалы тылбаастаабыта. Ити иһин, арааһа,
“Моисей талааннаах, киһини сөхтөрөр талаан... — диэтэҕэ
буолуо. Савва Тарасов ис-иһиттэн интеллектээҕин, нарын ин-
теллектуальнаһын бэлиэтиирэ. Далан туһунан этэригэр ула-
хан инникилээх, барыларын куоһара барыаҕа диэн бэлиэтии-
рэ. Иван Федосеевка харса суоҕун, кимилээҕин чорботоро.
Мин Ленинградка студент, оттон кини аспирант эрдэхпитинэ,
биирдэ дыиэтигэр ыгыран илдьэн, сарсын биһиэхэ Иван Федо-
сеев ыалдыттыы кэлэр, мин эйигин кинилиин билиһиннэриэм
диэбитин өйдүүбүн. Василий Жанна Карувнаны кытта Анич-
ков муостатын кэтэҕэр ханна эрэ хос куортамнаһан олорол-
лор. Ол эрэри мин Иван Федосеевтыын хойутуу билсиспи-
пит. Василий Сивцеви сөбүлүүрө. Кинини дыингнээх эрэллээх
дофорум диирэ. Семен Руфов киниэхэ бөдөҥ киһи буолан
көстөрө: унуоҕунан да, талаанынан да. Амма Аччыгыйа,
Күннүк Урастыырап киниэхэ тангара курдуктара. Леонид По-
повтуун дофордоһоро, бу саха Есенинэ диирэ. Иван Гоголевы

саха литературатын “Чолбонунан” ааттыра. Айара таһаарылаабын сөбөн уонна итинэн эдэр Александр Дюмаҕа тэннээн, Николай Лугиновтан үөрэрэ. Алексей Михайлов киниэхэ кинилии өрүттэринэн сөбүлэтэрэ. Баргачаны бэриниилээбин иһин сыаналыыра. Кырдьык, Баргачан киниэхэ эрэллээх харабыл тэнэ буолара.

Кини итинник этэ. Суруйааччы аайы кылгас, ол эрэри чопчу сыанабыллары биэртэлиирэ.

ӨЙ ӨРӨГӨЙӨ

Как нет истоков
Реки —
Без памяти нету
Народа!

В.Лебедев.

Күн сиригэр саамай күндү туох буолуон сөбүй? Манна Карааһынайдык этиэххэ сөп. Кимиэхэ эрэ — ийэтэ, иккискэ — тапталлааҕа, үһүскэ — оҕолоро. Үгүстэр этиэхтэрэ — Ийэ дойдута. Кинилэр бары сөпкө этэллэр. Ол эрэри ити этиллибиккэ сыһыаннаах иэйини барыларын түмэн үөһэ турар өссө биир суол баар. Ол өй-санаа өрөгөйө. Итинник биирдии киниэхэ баар. Бар дьонго баар. История итини тутан сылдыар. Ийэҕэ, күндү киниэхэ, оҕолорго, Ийэ дойдуга таптал өй өрөгөйүгэр түмүллэр. Кини аймах историята бүтүннүүтэ өй өрөгөйүгэр тиһиллэн сылдыар. Өй өрөгөйө — бу биһиги баай-быт-дуолбут, биһиги ааспыт, билигини уонна инники олохпут. Өй өрөгөйө — бу биһиги суобаспыт.

* * *

...В.Д.Лебедев уочараттаах кинигэтин рукопиһын бэлэмнииригэр бириэмэтэ кэмчи буолан эрэйдэнэрэ. Саахымат тылыннан эттэххэ, кытаанах цейтнокка түбэхэрэ. Кини “Современник” издательствоҕа саҕа хоһооннорун рукопиһын, арааһынай, ордук научнай кыһалҕаларга үтүрүттэрэн, кыайан киллэрбэт туруктамыттааҕа. Бу туһунан миигин көрүстэр эрэ этэрэ. Итинэн, арааһа, бэйэтин уоскутунара. Хас да соруогу көтүппүтэ. Ардыгар мин баарбар подстрочниктарын онорон түбүгүрэрэ. Олоҕор кини сүрдээх бэрээдэктээх буолааччы. Ол-бу буолар түбэлтэтигэр итинник буолан син мүччү-хаччы туттаран тахсара. Бу да сырыыга син этэннэ буолбута. Рукопиһын издательствоҕа бүтэһик эппит соруоктарыгар киллэрбит. “Оран” диэн саҕа хоһооннорун кинигэтэ Москваҕа

өлбүтүн кэннэ сыл ангара буолан тахсыбыта. Онно сага хоһооннор уонна икки поэма киирбиттэрэ. Сорох хоһооннор “Белый олень” уонна “Священный родник” кинигэлэртэн ылыллыбыттара. Алта бэчээтинэй лиистээх кинигэ этэ. Дьингнээх хоту олохтоох уонна “табалаах” кини буоларынан кини кинигэтин эвенни “Оран”, ол аата “Таба” диэн ааттаабыта. Итинэн кини айар олобун устатын тухары өрө көтөбүллэн хоһуйбут хотугу көлөбө — табаҕа пааматынньык туруорбута. Поэт ис-иһиттэн билинэр:

Табаны таптаабыт сүрэхпин
Тагнарбат бигэ эрэллээхпин...

Эн биһи, о табам-тирээҕим,
Бииргэбит буурбаҕа, чысхаанга!
Эйигин мииммэккэ өбүгэм
Уnguордуо этэ дуо дьылба-хаан
Унньуктаах ыырдарын уnguордаан?

Поэт сөпкө этэр. Уһук Хотугу дойдуга табата суох биһиги тыыннаах буолбаппыт. Ол иһин таба суох буоллабына биһиги эмиэ суох буолабыт диибит.

Ол эрэри мин билигин атыны этиэхпин баҕарабын. Мин санаабар, кини сүрүн айымньытынан “Өй өрөгөйө” диэн бэртээхэй философскай поэма буолар. Василий Дмитриевич бу поэма суруллуон уон сыл иннинэ, тугу айар санаалаабын туһунан миигинниин кэпсэтэригэр, “Бохай” диэн тонустар былыргы госуударстволарын туһунан историческай поэманы суруйарга дураһыйарын эппитэ. Поэмаҕа “Бохай” саарыстыбатын туһунан кэпсэнэр. Ол эрэри поэт тугу санаабытын толору арыһыан баҕарбатах быһыылаах. Тема бэриллибит эрэ. Бэлэмнэнэр, сүрүн өттө өссө кэлиэхтээх. Поэт бу темаҕа күүһүн холонон эрэ быһыылаах диэн сэрэйэбин. Дьон-сэргэ хайдах ылынарын билиэн баҕарбыт. Кини өйдүөхтэрэ суоҕа диэн сэрэхэдийбит. Маны кини аһаҕастык этэр. Бары үөрэхтээх өйдөөхтөр Хотугу дойду норуоттарын туһунан, бу түгэнгэ чопчу эвеннэр тустарынан барбах эрэ билэллэр, оттон кинилэр түг былыргы историяларын туһунан тугу да билбэттэр. Оттон Лебедев “Өй өрөгөйө” поэматыгар былыр-былыр эвеннэргэ Бохай диэн госуударство баарын туһунан быһаччы этэр. Кини ити туһунан историческай роман суруйуон баҕарбытыгар мин саарбахтаабаппын. Бу, баҕар, хоһоонунан роман буолуон сөбө. “Өй өрөгөйө” поэма маныаха холоноу курдук быһыылаах. Оттон бу холоноу үчүгэйдик онгоһуллубута. Поэма бүтүннүүтэ поэт бэйэтин норуотун туһунан диригиник түөргүлээн санааһынын быһыытынан таныллыбыт. Онуоха кини кэрэхсэбиллээх форманы ылбыт — поэт урут билбит, кэпсэппит, истибит сэһэнньитин кытта көрсүһэр. Поэма хотугу тыйыс айылҕаны ойуулааһынынан

сажаланар, онно “кыһын буурҕа ытыллар, тула хаарынан тибэр”, онно биир күдьүс көстүү үйэттэн үйэҕэ бэриллэн кэлэр, онно бу сиргэ олох олоруу дьонно олус кытаанах. Поэма геройа-поэт сэхэнньит киһи көмүллүбүт уңуоҕар кэлэр:

Дьэки-курус
Тымныы дойдуга
Кэллим дии эн уңуоххар
Уонна турабын сонгуоран.

Атын кэм үрдүк мөңүөнүттэн
Ааспыкка харахпын хатыбын.
Одьунаас сааспын саныбын,
Онуоха көстөбүн миэхэ эн.

Поэт оҕо эрдэҕинэ сэхэнньит уоһуттан тахсары умсугуйан истэрин саныыр. Кини атын кэм мөңүөнүттэн оҕо дууһатыгар дириҥник сөҥөн түспүт сорох өрүттэри чопчулаһыан баҕарар. Ол иһин этэр:

Сээркээн сэхэнньитим, эн
Билигин ханна бааргыный?
Сүттүң дуу аллара түһэн,
Көттүң дуу үөһээ айыларга?
Ханна бааргын этэн
Иһитиннэр санаҕын.

Тыыннаахтар ортолоругар бу сэхэнньит суох буолбута дьэҥкэ. Ол иһин Орто дойду ахтыллыбат. Хоту дойдуга олохтоох норуоттарга, ол иһингэр тюрк тыллаахтарга эмиэ бу күнанныгар үс дойду баар: аллараа, орто, үөһээ. Эвеннэр эмиэ манньик түң былыргыттан өйдөбүллээхтэр.

Сэхэнньит сангарбат. Поэт хайа баҕарар киһи олоҕо кылгаһыттан хомойор, “олох түргэнник да мэлис гынар” диэн. Ол эрээри кини сирдээҕи көрсүһүү быстабын философскайдык өйдөөн кутун-сүрүн уоскутар:

Эрэйгэ эмнэрэн уһуон дуо?
Бу сиргэ өлөбүт-сүтэбит.
Арай ырыа ыллана туруо —
Тыал курдук, халлаан курдук
Ырыа өлбөтүн билэбит.

Өйдөөх этии. Бу лира, поэзия уонна литература бүтүннүүтэ баар буоларын туһунан философскай өй-санаа буолар.

Уолчаан, кырдыаҕас сэхэнньит кэпсээннэрин тыыммакка да истэ олорон, санаатыгар тимир куйаҕы кэтэн, күн сиригэр манган табаны миинэн көтүтэр буулаҕа бухатыыр буолар. Кини ардыгар таас чочумаастары биирдэ дайбаан сууһарар Чирини бухатыыр олорор Орто дойдуга, ардыгар сир олохтоохторугар ынырык иэдээни иннэри тардыан саныыр киһини сиэччи Сэлинтор хаһаайыннаах Аллараа дойдуга, ардыгар этиэхтэн кэрэ Нелтэк кыыс тапталын билэ Үөһээ дойдуга сылдыталы-

ыр. Кини кэпсээнгэ кэпсэнэр дьиктилээхэй дойдуга олорор. Оттон улаатан баран, поэма героёа кини өбүгэлэрэ тимири уһаарбатахтарын, алтаны да, тимири да билбэтэхтэрин өйдөөн соһуйар, ол иһин ыйытар:

Кытархай хатан алтаны,
Көмүс кылапачыгас өгүн,
Ханна эн көрбүккүнүй?
Итини эн эппэккин...
Бу туһунан
Номоһун даһаны биллэрбэт.

Эн номоххор, сэһэнньитиэм,
Хантан кэлэн
Болоттор кылабачыстылар,
Куйахха
Хотоойутук түһэн?!
Ханна урут истибиккиний,
Этиэн дуо ону миэхэ?

Летописстар, кинигэлэр — бу муннаах-таннаах Орто дойдуга баар буолбут кэмин устатыгар киһи айбыт саамай дьиктитэн дьиктитэ. Летописстар, кинигэлэр — киһи өйүн өрөгөйүн кылаата. Поэт бу туһунан этэр. Кини устан ааспыт сыллар кыраман былыргыларын өтөрү көрбүт көрбүөччү харахтаабынан киэн туттар. Маны умнуллубат туоһу буолан сытар үгүс кинигэлэр көмөлөрүнэн ылар. Салгыы поэт ким даһаны кыайан билбэтэбин сүдү суолталаахтык иһитиннэрэр:

Хаһан эрэ эвеннэр олорбут
Сирдэрин мин биллэбим.

Өнө-тото үлүскэн бу кыраай,
Күөх күлүмүрдүүр эргиччи,
Кытайдыын кыһарыйсар Бохай
Саарыстыбата модун эбит экчи.

Былыргы эвеннэр баайдык олорбуттар. Кинилэр тимири уһаарар, болоту хатарар эбиттэр. Кыраһыабай эдэр кыргыттар уонна дьахталлар ытарбаларыгар, биһилэхтэригэр күндү таастар күлүмүрдөһөллэрэ. Оттон хоодуот буйуннар охторун хаата оһуор ойуулаахтара, өстөөхтөрүн ыстаал ытытынан ымытыннараллара.

Ол эрэри өстөөхтөр күүстэрин түмүнэн Бохайы ынырыктаахтык үнтү сыспытара уонна Сир иэниттэн имири эспиттэрэ. Бу иэдээн туһунан история ньым курдук буолан турар.

...Садтар төлөнгө куустараллар,
Умайаллар дыбарыас, храм арааһа,
Башнялар сууллаллар —
Ынырыгыан бу тыаһа-ууһа.

...Аттаахтар
Туйахтарын аныгар
Күөх дуоллар
Күдэриккэ умсаллар.

Хотугу дьон күүстээх санаалаахтар. Өстөөх иннигэр тобуктаабаттар. Бүтэник хааннаах хапсыһы кэнниттэн, поэт этэринэн, биһиги былыргы өбүгэлэрбит, быстыбакка-ойдубакка хорсуннук туттан, тайҕаҕа, туундараҕа барбыттара.

Кыһарылыннар да —
Кулут эрэ буолбат!
Охсуһууга оҕуннар да —
Умса түһүөн баҕарбат!

Поэт ааспыт өттүн санаабат киһи инники өттө да өһөр диэн бигэргэтэр. Кини киһи анала кэми уонна киэн куйаары ситимнээн историяҕа сулууспалааһын буолар диэн киэн туттууулаахтык этэр.

“Өй өрөгөйө” поэма — бу поэт туһунан өйдөбүл өрөгөйө. Кини кинигэлэрэ, бүгүнгүнү кэлэри кытта ситимнээн, хайаан да хос-хос бэчээттэниэхтэрэ. Ол кинигэлэртэн ордук толорулара “Өй өрөгөйө” диэн ааттаныаҕа. Манныга ордук сиэрдээх.

* * *

...Киһи диэн чаччы бэртээхэй да буоллаҕа. Кинини Владимир Санги дириллэр. В.Лебедев доҕоро уонна биир санаалааҕа. Бары өттүнэн чаҕылхай киһи. Бастакытынан, кини уратылаах киһи. Кубаны санатар күөкэгэр уһун моонньо кытта дыктиргэтэр. Иккиһинэн, нивх норуотугар суругу-бичиги биэрбит уһулуччулаах суруйааччы. Үсүһүнэн, Хоту дойду норуоттарын литератураларын сайдытыгар ис сүрүөттэн дууһатынан ыалдьар ахсаабат пропагандист уонна энтузиаст...

Кини бу дьыалаҕа дьаныардааһын иһин ытыктаныан ытыктанар. Малеевка (1977 с.), Ялта (1980 с.) кэннилэриттэн 1983 с. Магаданга Хоту дойду, Сибиир уонна Дальнай Восток эдэр суруйааччыларын Бүтүн Россиятаағы үһүс семинар-сүбэ мунһахтарын ыппыта. Бу семинар В.Д.Лебедевэ суох барбыта. Мин Василий суоҕуттан тулаайахсыйан сүрүөҕүм ытырбахтабыта. Владимир Санги, өйдөөх киһи, семинары аһарыгар эвен уһулуччулаах ученайа уонна поэт Василий Дмитриевич Лебедев кэриэһин сүһүөххэ туран аһыннарбыта. Биһиги туран үтүөкэн доҕорбут кэриэһигэр саҕата суох сүһүөхпүтүгэр турбуппут. Бу эриэккэс киһи, дыһыһа патриот, Хоту дойду бэриниилээх үлэһитэ сүдү талаанын ис сүрүөттэн диригиник ытыктааһын бэлиэтин быһыытынан ылыныллыбыта. Кинини бары санаабыттара: салайааччылар да, семинар кыттыылаахтара да. Кинилэр ортолоругар, билигин өйдүүрбүнэн, бааллара: нуучча үтүөкэн суруйааччылара Вадим Дементьев, Сергей Лыкошин, Ванцетти Чукреев, ненец поэт Прокопий Явтысый, хант Ере-

мей Айпин, Саха сириҥ народнай суруйааччыта Софрон Данилов, саха поэта Алексей Михайлов уо.д.а.

Владимир Санги онно эппитэ: “Мин Василий Лебедев курдук, Хоту дойду, Сибиир уонна Дальнай Восток мунгу-сору көрбүт норуоттарын интэриэстэрин иһин сыал-сорук туруоран дьүккүөрдээхтик охсуспут киһини булар уустук диэн этэбин. Биһиги кинини мэлдьи суохтуохпут. Василий Лебедев курдук дьоннор сүүс сылга биирдэ төрүүллэр. Кини кэхтэри билбэт дьингнээх байыас этэ. Биһиги кини холобуругар уонна бойо-буой хаачыстыбаларыгар үөрэниэхпитин наада”.

В.Д.Лебедев 1988 с. Пицундаҕа Бүтүн Россиятааҕы төрдүс семинарга тэнгэ сылдыһар курдуга, онно В.М.Санги уонна да атын хас да хотугу суруйааччылар Хоту дойду норуоттарын иэдээннээх балаһыанньаларын туһунан М.С.Горбачевка суруйбуттара. Санги миигин кытта көрсүһэригэр В.Лебедев эрдэ суох буолбутуттан хомойорун эппэхтиирэ. “Билигин аһары да наада буолуох этэ. Кини этэ дьэ байыас!” — дии-дии, сутуругун ыга туппахтанара.

...Аны ким да, Советскай Союз баарын саҕана курдук, Хоту дойду норуоттарын суруйааччыларын бииргэ ылан түммэт. Ол саҕана суруйааччылары сыаналыыллара, оттон билигин кинилэр кимнээхтэрий? В.Д.Лебедев өбүгэлэригэр олус эрдэ барбыта. Биһиэхэ кырдык кини Олоххо муудараһа тийбэт.

Василий Лебедеви кытта биһиги араас омуктар сыһыаннаһыыларын туһунан санаабытын үллэстэр буоларбытын өйдүүбүн. Санаабыт биир буолара. Аан дойдуга туох барыта ыкса тутуһан сылдыар. Бу ыга тутуһуу айылҕа биир тэнгээмэйин хааччыйар. Омуктар икки ардыларынааҕы сыһыан кэһиллибэттин этэр буоллаха, норуоттарга бу эмиэ сыһыаннаах. Норуот диэн бу тугуй? Кини туох ханнык иннинэ биирдиилээн дьоннор, индивидумнар холбоһон сылдыыылара. Бу дьоннор бөлөхтөргө, коллективтарга киирэннэр норуоту үөскэтэллэр. Олорор эйгэбит аһары уустук, туоҕа-ханныга дэбигис биллибэт, онон хайа да норуот атыттартан туора туран, туспа баран олох олорор кыаҕа суох. Бэйэтэ-бэйэтигэр эрэ буолан сылдыааччы уһун уоту оттон сайдан барыам диэн эрэнэрэ олус саарбах.

Онон бары норуоттары ытыктыахха уонна сыаналыахха наада. Бу өрүт хайа баҕарар киһилии киһи айылҕатыгар ингэн сылдыар. Мин бэйэбин итинниктэргэ киллэринэбин. Миэхэ киһи ханнык омук буолара улахан буолбатах. Кылаабынайа кини эйэбэс-сайаҕас, онуоха атын омук, атын дьон кыһалҕатыгар бэйэтин да сиэртибэлэнэригэр бэлэм курдук көмөлөһүмтүө майгыннаах дьингнээх киһи буолуохтаах. Мин кимим итинниккэ көстөр. Маннык буоларбар В.Д.Лебедев

дьайбыт үтүөтэ баар. Итини мин саарбахтаабаппын. Василий Дмитриевич бары норуоттары бииргэ ылан таптыыр кыаллыбат диирэ. Историатын, культуратын ордук билэр норуоккар чугасыһахтааххын. Кини бу санаата саамай сөп. Итини олох бэйэтэ бигэргэтэр.

Биһиги, биллэн турар, аан дойду цивилизацията сайдарыгар улахан оруоллаах улуу нуучча норуотун ытыктыбыт, сыаналыбыт. Олохтоох хотугу норуоттар культуралара сайдалларыгар нуучча культуратын сабыдыала улахан. Биһиги бу норуот улуу дьоннорун барыларын ааҕа билэбит. Бу аһары бэрт дии. Биһиги нуучча дьоннорун баай дууһаларын, боростуойдарын уонна үтүө майгыларын билэбит. Туох эмэ буоллаҕына, аан бастакынан нуучча норуотугар эрэлбитин уурабыт. Мин үксүгэр атын норуоттар интэриэстэрин көмүскээн эрэй элбэҕин сүгэр бу норуокка мунгура суох эрэнэбин.

... Күннээҕи олоххо-дьаһахха миэхэ уонна мин дьоннорбор, тыйыс олох эрэин-кыһалҕатын үллэстэн, бу сиргэ сүүһүнэн сылларга бииргэ олорор саха норуота эмиэ чугас. Биһиги исторической өрө көтүүгэ биир баайынан ыга тардыллан сылдьабыт. Саха норуота сайыннаҕына, биһиги, Хоту дойду норуоттара, эмиэ сайдыахпыт. Мин саныырбынан, саха норуотун ааспыт үйэлэр түгэхтэригэр сытар исторической суола-иһэ ситэ үөрэтиллэ илик. Уонунан үйэлэр тумарыктарыгар саспыт амырыннаах ааспыт кэмнэ, арааһа, баараҕай культуралаах уонна баай историялаах улахан норуот буолбут буолуохтаах. Народнай суруйааччы Далан айар үлэтин суолтата саха суруйааччыларыттан бастакынан бу темаҕа ылсыспытыгар сытар. Бу чакчы талааннаах уонна тулуурдаах норуот. Норуот туһунан кини историятыгар уонна культуратыгар бэлиэ суолу хаалларбыт ураты биллэр дьоннорунан сыаналыыллар. Саха норуотун туһунан этэр буоллахха, улуу поэт, философ, сырдааччы Алексей Кулаковскай уонна кини уһулуччулаах үөлээннээхтэрэ Анемподист Софронов, Николай Неустроев тустарынан саныы биэрэбин. Оттон улуу поэт, революционер-трибун, чаҕылхай публицист, уһулуччулаах ученай-лингвист Платон Ойуунускай хайдах курдугуй! Бу кини — биир бэйэтэ бүтүн Академия. Салгыы ураты суоллаах-истээх саха поэттары уонна прозаиктары бөлөхтөрө күргүөмүнэн тоҕо анһан кэлэллэр. Хайа да аат — очуос эбэтэр көһөҥө көмүс. Бу албан ааттаах Амма Аччыгыйа, мин кинини саха Лев Толстойунан диринг ытыктабылынан ааттыбын. Мэлдьэ эдэр Эллэй — комсомольскай эдэр саас ырыаһыта уонна сүдү ырыаһыт, талааннаах Күннүк Уурастырап, Таңара биэрдин, өрүү аҕыраабат уохтаах модун Суорун Омоллоон, кырдыксыт суруйааччы, фронтовик Болот Боотур, төлөһөөх бэрдэ Леонид Попов, дыкти-кэрэ талааннаах быраатты Семен уонна Со-

фрон Даниловтар. Бу элбэфи суруйар Николай Якутскай, ырыаларынан таптаммыт Петр Тобуруокап, ураты чабылхай Иван Гоголев уонна күүрээннээх лирик-поэт Моисей Ефимов, бөдөҥ романист Далан уонна бырааттыы норуоттар классиктарынын кэрэтик тылбаастааччы Семен Руфов. Миэхэ чугастар талааннаах Коля Лугинов уонна биир оччо талааннаах Гоша Неймохов. Быһата, үчүгэй дьоннор — сахалар.

Былыргылартан улууттан улуу Гомер аан дойдуга “Одиссеяны” уонна “Илиаданы” биэрэн бэйэтин аатын уонна бэйэтин норуотун өлбөт үйэлээбит буоллабына, Платон Ойуунускай “Дьулуруйар Ньургун Боотур” диэн героической эпоһы суруйан үйэлэргэ хаалбыта. Мин “Дьулуруйар Ньургун Боотур” эвен тылыгар талааннаахтык тылбаастаабыт, онон эвен тылын баайын уонна ис кыабын дакаастаабыт убайбынан, Дмитрий Кривошапкинынан, дьингнээхтик киэн туттабын.

В.Д.Лебедев тыыннааҕа эбитэ буоллар, бу бэртээхэй тылбаастан үөрүү ахан этэ уонна, баһын быһа илгистэн баран, хайаан да: “Колоссально!” диэн сана аллайыахтааҕа.

Кини таһаһын-сабын олус көрүнэр киһи этэ. Холобур, хайа эмэ тэрилтэҕэ, ордук обкомна эбэтэр Совминна барар буоллабына, хайаан да маанытык таһнара. Таһаһа мэлдьи бэйэтигэр сөрү-сөп буолара. Сырдык өнгү ордороро. Ыһылла-буралла сылдыары сөбүлээбэтэ.

Тутулуга суох холкутук туттара. Дьон ортотугар булукунайбат. Кини кыра уңуохтаабын ким да болбойботун курдук бэйэтин бодотун билинэн сылдыара. Өйдөөх уонна интеллигентнэй буолан кини итинник достойууннук туттара. Итини сэргэ аламаһайынан, быһаччытынан сөбүлэтэрэ. Кини таһыгар арааһынай дьоннор үмүөрүһэллэрэ. Сиэбигэр татым харчылаах да сырыттар, доботторун күндүлээтэбинэ бары аһаабыттарыгар бэйэтэ төлүүрө.

Суруйааччылар делегацияларыгар киирсэн дойду устун элбэхтик сылдыбыта. Казахстанна баран кэлбитин аһары сөбүлээбитэ. Үөрэн-көтөн, сана санааларданан кэлбитэ. Поэт быһыытынан бэйэтин суолтатын өйдөөн, айар-суруйар баһата күүһүрбүтэ.

Олоһун кэлин уһугар улахан дыалааҕа ылсыспыта. Эвен орфографиятын тупсарарга туруммута. Бу эриэ-дэхси барбатаҕа. Элбэх мэхэйдэр бааллара. Үгүстэр өйдөөбөтөхтөрө. Салалтаттан кинини Саха АССР Министрдэрин Советын председателин солбуйааччы Михаил Прокопьевич Габышев уонна Москваҕа академик Домашнев өйөөбүттэрэ. Эвеннэр истэригэр да биир санаа суоҕа. Оттон мин кинини хара маннайгыттан өйөөбүтүм. Сана орфографиянан хас да кыра-кыра кинигэлэри таһаартарбытым. Ол саһана мин эвен учебниктарынын бэлэмнээһингэ автор буолан кыттыбытым. Мөккүһүү буолбутугар

эвен оскуолалара саҥа орфографияттан ыраахтара биллибитэ, бу саҥаны киллэриигэ бэлэмэ суох буолбуттара. Мин бастаан бырачыастаһар курдук учебниктарга автордаһарбыттан акка-астаныахпын санаабытым, ол эрэри кэлин биһиги итинэн, баҕарбатарбыт да, эвен тылынан үөрэтиини моһойдоһуохпутун өйдөөбүтүм. Ол иһин туттулла сылдыар орфографиянан учебниктары онорууга төннүбүтүм. Ученайдар дискуссия кэнниттэн туох эрэ түмүккэ кэлиэхтээхтэригэр эрэммитим.

В.Д.Лебедев биэс уон сааһыгар мин кини талыллыбыт хоһооннорун уонна поэмаларын саҥа орфографиянан онорон таһаартарбытым. Издательство редактора кэлин миэхэ киниэхэ биир ученай кэлэн үбүлүөйгэ анаммыт кинигэни саҥа орфографиянан таһаартарымаары айдаара сылдыбытын туһунан кэпсээбитэ. Ол киһи кинигэҕэ эргэ орфографиянан көннөттөрөөрү кыһыл харандааһынан анаан-минээн дэлби бэлиэтэтэлээбит этэ. Ити ученай тоҕо эрэ миэхэ кэлбэтэҕэ. Мин поэт кинигэтин тупсарыллыбыт орфографиянан таһааран сөпкө гыммыппыт дии саҥыбын. Кинигэ “Икээ энин” (“Ырыа күүһэ”) диэн ааттаммыта. Кытаанар тастаах дьолун кинигэ тахсыбыта.

Мин кинилиин бүтэһигин Ленинградка 1982 сыл олунньу саҥатыгар көрсүспүтүм. А.И.Герцен аатынан педагогической институтка эвен тылын саҥа орфографиятын быраабылаларын дьүүллэһиигэ учебнай пособиелары көрөр конференция буолбута. Тэрийээччилэр элбэх тыл үөрэхтээхтэрин түммүттэрэ. В.Д.Лебедев дакылаат онорбута. Кини үгүс сыллаах үлэтин төрүөбүн — эвен тылын саҥа орфографиятын итийэн-кутуйан көмүскээбитэ. Мин тыл эппитим. Биллэн турар, Василий Дмитриевичи өйөөбүтүм. Магадан эвеннэрин представителэ учуутал Щербаков саҥа орфографияны утарбыта, сахатыты манна баар диэбитэ, оттон Магадан уобалаһын эвеннэрэ саха тылын билбэттэр, онон саҥа орфографияны кыайан ылынахтара суоҕа үһү. Конференция туох да түмүккэ кэлбэтэҕэ. Уруккутунан хаалбыта. Конференция В.Д.Лебедев саҥа орфографиятын киэр тибэргэ анаан-минээн ыңырыллыбытын курдук буолбута.

Ленинградтан мин Москваҕа “Мурзилка” сурунаал тэрийбит оҕо суруйааччыларын семинарыгар көппүтүм. Ол маннык этэ.

Биирдэ “Мурзилка” сурунаал редакторыттан оҕо суруйааччыларын семинарыгар кэл диэн ыңырыыны ылбытым. Хайаан да барыахтаахпын диэн өрүкүйбүтүм. Бу саҕана мин ССКП обкомун пропагандаҕа уонна агитацияҕа отделын инструкторынан үлэлиирим. Телеграммабын туппутунан отдел сэбиэдиссэйигэр киирэбин. Киһим ону ааҕан баран: “Үлэ элбэх. Били-

гин барбаккын”, — диир. Партийнай дьиссипилиинэ кытаанах. Аны икки хонугунан Ленинградтан атын телеграмманы ылабын. Миигин Уһук Хоту дойду оскуолаларыгар учебнай пособие автордарын конференцияларыгар автор быһыытынан ыңырбыттар. Конференция “Мурзилка” семинарын иннинэ буолар эбит. Обкомна Ленинградка барарга көгүл ылабын. Онуоха мин испэр икки куобаҕы өлөрөргө суоттанабын уонна Москваҕа “Мурзилка” семинарыгар Ленинград кэнниттэн сылдьар гына көгүллэтиитэ суох баран хаалабын.

Аэропорка Василийы көрсүбүтүм. Кини Дьокуускайга көтөөрү сылдьар. Мэлдьи буоларыны көрсүһэбит. Василий сэргэхтик туттар, ол эрэри сирэйэ кубархай. Бу хотторуу буолбатах, охсуһуу сабаланыта эрэ диэмэхтиир. Хайа эрэ түгэннэ чугуйуохха сөп, тактической киирсиигэ оннук буолуохтаах, сүрүн киирсиигэ хотуохтаахпыт. Кини иннэ диэбитэ. Бэйэ-бэйэбитигэр ситиһини баҕарсан уонна Дьокуускайга көрсүһөх буолан, мин Москваттан кэллэрбин эрэ, арахсыбыппыт. Мин кинини тыыннааҕын бу эрэ бүтэһигин көрөбүн диэн хайдах да өйбөр оҕустара санаабатаҕым. Буфет үрдүк остуолугар туран хара кофе испиппит, онтон итиитик илии тутуспуппут, Москва рейсигэр олордорго биллэри иһиллибитигэр...

Москваттан төннөн кэлбиппэр, сонно дьиэбэр ити саҕана партия обкомун культураҕа отделын инструкторынан үлэлиир Павел Павлович Никитин звоноктаан: “Эн Василий Лебедев туһунан иһиттиң дуо?” — диэн ыйытар. Туох эрэ куһаҕаны сэрэйэн этим тымный гынар, кэхтэрэн нэһиилэ саҕарабын: “Суох... Туох буолла?” “Бүгүн сарсыарда өлөн хаалла”. “Хайдах?!” — бөтө бэрдэрэбин. Павел Павлович бу туһунан кылгастык кэпсиир. Өрөбүл күн этэ. Туох эрэ быыбара бара. Өйдөөбөппүн. Василий Дмитриевич куоластыы бараары тэриммит, ити саҕана сүрээҕэ тохтоон хаалбыт.

Мин Лебедевтээххэ сүүрбүтүм. Кини дьиэтигэр быһа бардахха чугас. Түргэнник тийэбин. Үөһэ тахсабын, улук курдукпун, атахтарым нэһиилэ сыбарыйаллар, түөһүм иһэ кубукураанах курдук. Оргууй ааны аһабын. Кимнээх эрэ бааллар. Суруйааччылар эбит. Петр Аввакумовы, Семен Руфовы, о.д.а. көрөттүүбүн. Василий утуйар хонугар аһабын. Киһибин суруйааччылар остуолга сытыарбыттар, маҕан таһаһынан саппыттар, тула өттүгэр иһиккэ мууһу уган туруортаабыттар. Доторум уонна учууталым кып-кыракый бэйэтэ остуолга сытарын көрөбүн. Күөмэйбэр туох эрэ бүөлүү анньар, нэдэспинэн хараҕым уута субуруйан түһэр. Кини аттыгар өр саҕата суох турабын. Эмискэ телефон тыаһа иһиллэр. Ким эрэ туруупканы ылан истэн баран: “Ленинград... Жанна Карувна”, — диир. Василий охторугар Жанна Карувна дьиэтигэр суоҕа. Ко-

мандировкаға сылдыра, хантан эрэ Ленинградка кэлбит диэ-биттэрэ. Ити биһиги кэннибититтэн. Васялыын мунньахтыыр-быт сағана кини суоға. Киниэхэ мин манна баарбын этэллэр. Жанна Карувна миигин кытта кэпсэтиэн баҕарбыт быһыылааға. Туруупканы ылабын, Жанна Карувна иэдэйбит сағатын истэбин: “Андрей, ити хайдаҕый?” — диэн ыйытар уонна сонно ытыра иһиллэр...

Дима, Василий Дмитриевич уола, оскуолаға үөрэнэр этэ, алтыска дуу, сэттис кылааска дуу, өйдөөбөппүн. Кыракый уолчаан, ағата кини баарыгар охтубут. Уоскуйа түһээт, бу иэдээн хайдах буолбутун уолчаантан ыйыппытым. Иккиэн чэйдээбиттэр, онтон ағата куоластыы бараары танна хоһугар киирбит. Арай эмискэ Дима туох эрэ хардыгыныырын истибит. Хоско сүүрэн тийиэн, ағата муостаға айабыттан күүгэн тахсан тынын былдыаһа сытарын көрбүт. Уолчаан олус уолуйан-куттанан ыалларыгар сүүрэн тахсыбыт. Суһал көмөнү ыгыран көрбүттэр да туһа суох буолбут. Врачтар өлбүт диэн түмүктээбиттэр... Инфаркт улахана диэн буолбута. Уоскуланы билбэтэх сүрэх олох мунгун-сорун тулуйаахтаабатах буоллаға.

Олунньу дыбардаах күнүгэр биһиги Васяны Манган кылабыһатыгар идьэн кистээбиппит.

Саха суруйааччылара маннык кутурбаннарга биир-биэс тыла суох түмсэ түһээччилэр. Туох наада буоларын айдаана суох онорон кэбиһэллэр. Республика “Кыым” уонна “Социалистическая Якутия” хаһыаттарыгар бөлөх табаарыстар илин баттаабыт некрологтара тахсыбыта. Некролог бүтүүтүгэр: “Василий Дмитриевич Лебедев — уус-уран тыл улахан маастарын, талааннаах ученай, үтүө майгыннаах сайаҕас табаарыс сырдык өйдөбүлэ биһиги сүрэхпитигэр мэлдьи тыыннаах буолуо. Өлөр өлүү биһиги кэккэбититтэн уратылаах национальной поэты эрэ буолбатах, талааннаах ученайы, эвен тылын уонна говордарын фонетикатыгар, морфологиятыгар, синтаксисыгар бөдөн специалиһы идьэ барда”, — диэн этиллибитэ.

...Ити сыл сайын мин манныгы түһээбиппин өйдүүбүн. Түһээн Василий Лебедеви көрсүбүтүм. Аллара өрүс устар. Мин бу өрүһү уңуор-мангаар тардыллыбыт боробулуоханан тардыһан туоруубун. Оттон өрүс устун Лебедев хоруопка сытан устар. Кэпсэтэбит. Өрүс ортотугар тохтуур, хоруобугар сытар уонна миигин кытта кэпсэтэр. Мин боробулуохаға туора испинэн сытан аллара диэки көрөбүн. Вася миэхэ: “Эн манна хаал. Үлэ-түбүк үгүс”, — диир уонна салгы уста турар. Мин кинини тоҕойго киирэн сүтүөр диэри батыһа көрөбүн. Дьэ итинник түүл этэ...

Кини ийэтин Евдокия Михайловна Неустроеваны аһары

таптыра. Эмээхсин киниэхэ Дьокуускайга хас да сыл олорбута. Элбэх саастааҕа, аҕыс уонуттан тахсыбыт этэ. Кини миэхэ тайҕатын олус ахтарын, таас дьиэҕэ тууйууларын туһунан эппитэ. Онуоха мин бэйэм ийэбин, куоракка миэхэ күүлэйдии кэллэбинэ дьиэтигэр, табаларыгар төннө охсуон баҕарарын саныырым. Василий Дмитриевич ийэтин кытта эвен тылын ыйыталаһан сүбэлэһэр буолаллара. Ийэтэ хайа тыл хайдах өйдөбүллээгин этэрэ, хайа эмэ тыл туох суолталааҕын быһаарара. Кини Муомаҕа уолун кэнниттэн өлбүтэ. Уолун кытта кини бүтэһик эрэлэ уонна тирэҕэ мэлийбитэ.

Василий убайдааҕын өйдүүбүн. Аҕыйах саҕалаах киһи. Василийтан быдан аҕа. Сааһын тухары табаһыт этэ. Биирдэ Муомаҕа сылдьан, бу Василий убайа эвен “Хэде” диэн үгкүүтүн аһары үчүгэйдик, имигэстик хамсанан үгкүүлүүрүн истибитим. Онуоха кини таһаарааччы буолар эбит, ырыата олус үчүгэйэ үһү. Ырыаһыт буолуо хааллаҕа, олоҕун суола атын хайысхаланнаҕа.

Мэлдьи көрдөһө сылдьар туох да үчүгэйэ суох. Дьылҕа биһигини, Хотугу дойду дьонун, былаастаахтартан тутулуктаах гына онорбут быһыылаах. Туундара, адаар хайалаах аар тайҕа, улуу өрүс Өлүөнэ күөх тунаар иэннэринэн куугунааччы үрэр тыалы кынат онгостон, бу киэн дуолга санааларынан көнгүл-босхо көһөн олох олорор хотугу норуоттар баар буолуохтарыттан сүүһүнэн сыллар устан аастахтара...

Бу ааспыт сылларга В.Д.Лебедеви тийэх суолугар атаарыахтан мин кини иннигэр туох эрэ буруйдаах курдук сананан сылдьабын. Киһи баара, айбыта, суруйбута, научнай көрдөөһүннэри онорбута, тыыннааҕар бары бииргэ кэпсэтэн-ипсэтэн сылдыбыппыт, оттон кини өллө да умнан кэбиһиэхтээхпит дуо?

Василий Дмитриевич Лебедев, кини аата-суола уонна уус-уран, научнай нэһилиэстибэтэ норуот баайа-дуола буолаллар.

Василий Дмитриевич оҕолорун олус таптыыра. Кинилэргэ эрэлин уурара. Оҕолоро киһилии майгылаах, сэмэй буола улаатыахтарын, бэйэлэрин төрдүлэрин умнумуохтарын баҕарара. Ити “төрүтү” кини эвен норуота, өйдөрүнэн-санааларынан бу норуот дьоно буолуу диэн өйдүүрэ.

Олоҕор мээһэ талымастаабатаҕа. Уһуннук ыалтан ыалга көһөн дьиэлэнэр этэ. Арай кэнники сылларга эрэ хааччылыылаах дьиэҕэ киирбитэ. Түөрт хостоох квартираны биэрбиттэрэ. Ити Дьокуускай куорат исполкомугар дьиэни түнгэтэр отделга үлэлээбит эвенк поэта Николай Калитин көмөтүнэн этэ. Василий ити көмө иһин Николай Калитин туһунан сүрдээгин махтанан этэр буолара. Кини биирдэ онгоһуллубут үтүөнү ум-

нубат үгэстээбэ. Киниэхэ ити Тангараттан бэриллибит майгын этэ.

Кини уолун Диманы ағатын суолунан баран поэт буолуон бағарар быһыылааҕа дии саныбын. Биирдэ бэркэ өрүкүйэн манныгы кэпсээбитэ. Дима быыкайкаан сылдьан түннүгүнэн ый төгүрүйэн турарын көрбүт уонна: “Вот она Луна, желтая она!” диэн саҥа аллайбыт. Василий бэйэтэ оҕо курдук буолан, уолун ити сытыы этиититтэн аһары үөрбүт этэ.

Кыһын Жанна боччум майгынын сөбүлүүрө. Наука суолунан барыаҕа диирэ. Сыыспатаҕа. Жанна Васильевна Москваҕа аспирантураны бүтэрэн эрэр. Кырыымчыктык олордор да, ағатын курдук туттан, туохтан да иннибэккэ-толлубакка санаабытын ситиһиэбэ.

Адьяс соторутааҕыта, муус устар бүтүүтүн диэки, театрга мин поэт огдооботун Жанна Карувна Лебедеваны көрсүбүтүм. Кини соһуччу сонуннаах буолбута. 1994 сыл кулун тутар 31 күнүгэр Дима кэргэнэ уол оҕоломмут, ол оҕону Василий диэн ааттаабыттар — Василий Дмитриевич Лебедев диэн баар буолбут. Ити аата, биһиги чаҕылхай поэппыт уонна үһүлүччулаах ученайбыт Орто дойдуга эмиэ тийэн кэлбитэ. Эвеннэр үгэстэринэн саҥа төрөөбүт оҕо туһунан, кини ким буолуохтааҕын туһунан улаханлык сагарбаттар. Мин Айыы Тангараттан быыкайкаан Васильканы, киниэхэ үтүөкэннээх киһи Василий Дмитриевич Лебедев сырдык тыына ингэрин курдук, арангаччылыырыгар көрдөһөн үгэбин.

Мин биһиги улахан поэппыт, аҕыйах ахсааннаах эвен норуотун улуу уола умнуллуо суоҕа. Умнуллуу уутугар тимирэн мэлийиэ суоҕа, баарын курдук кыһалҕалаах олохтоох Хоту дойду уонна кини норуоттарын духовнай барҕарыыларыгар көмөлөһө туруо диэн эрэнэбин. Бигэтик эрэнэбин.

1994 с., Дьокуускай — Москва.

Петр АВВАКУМОВ тылбааһа.

Эвен норуотун чабылхай
талааннаах поэта уонна уче-
найа В.Д.Лебедев. 1980 с.

Суруйааччы ийэтэ Евдокия
Михайловна Неустроева. 1970
сыллардаабы фотографыята.

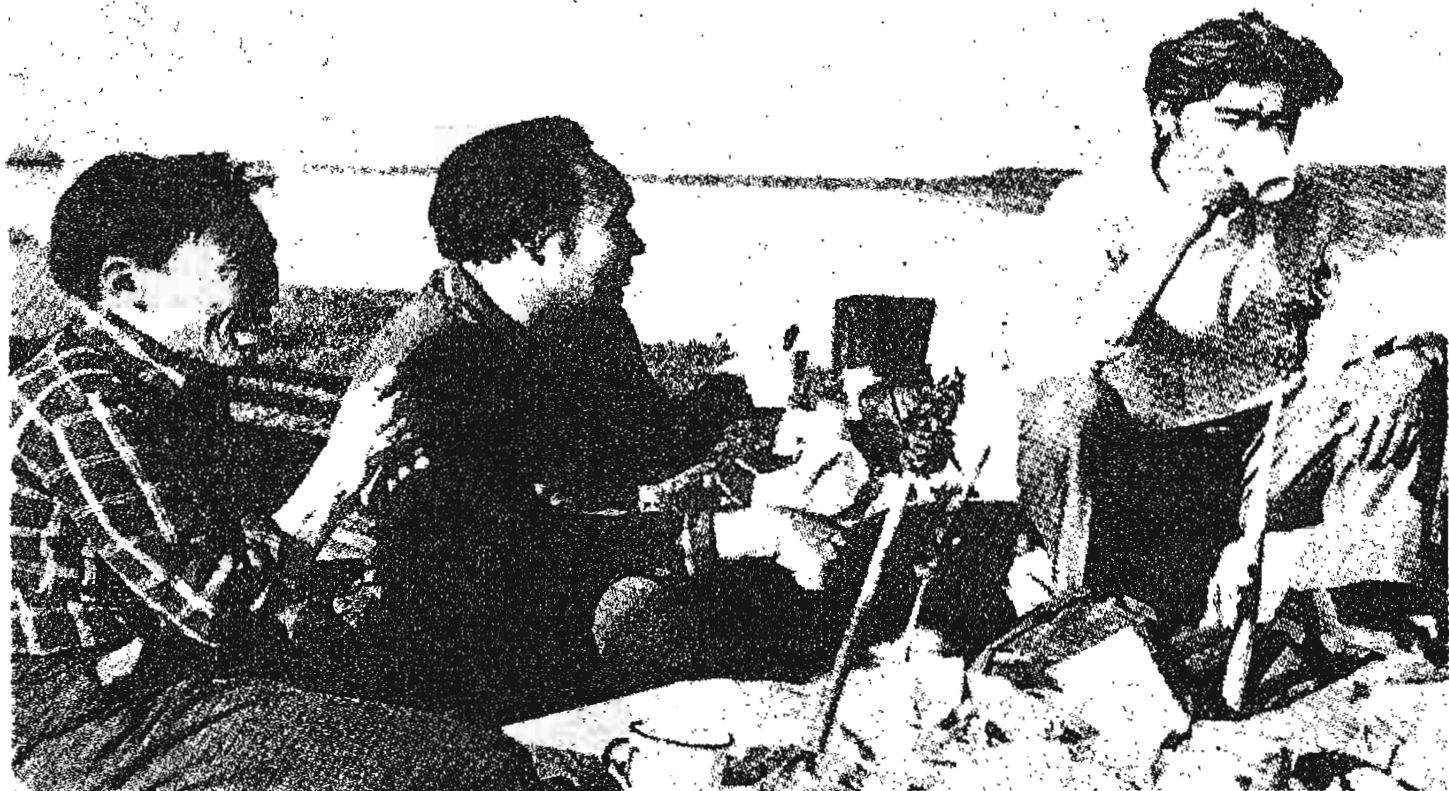

П.А.Степанов-Ламутскай уонна В.Д.Лебедев
Ленинград куоракка. 1957 с.

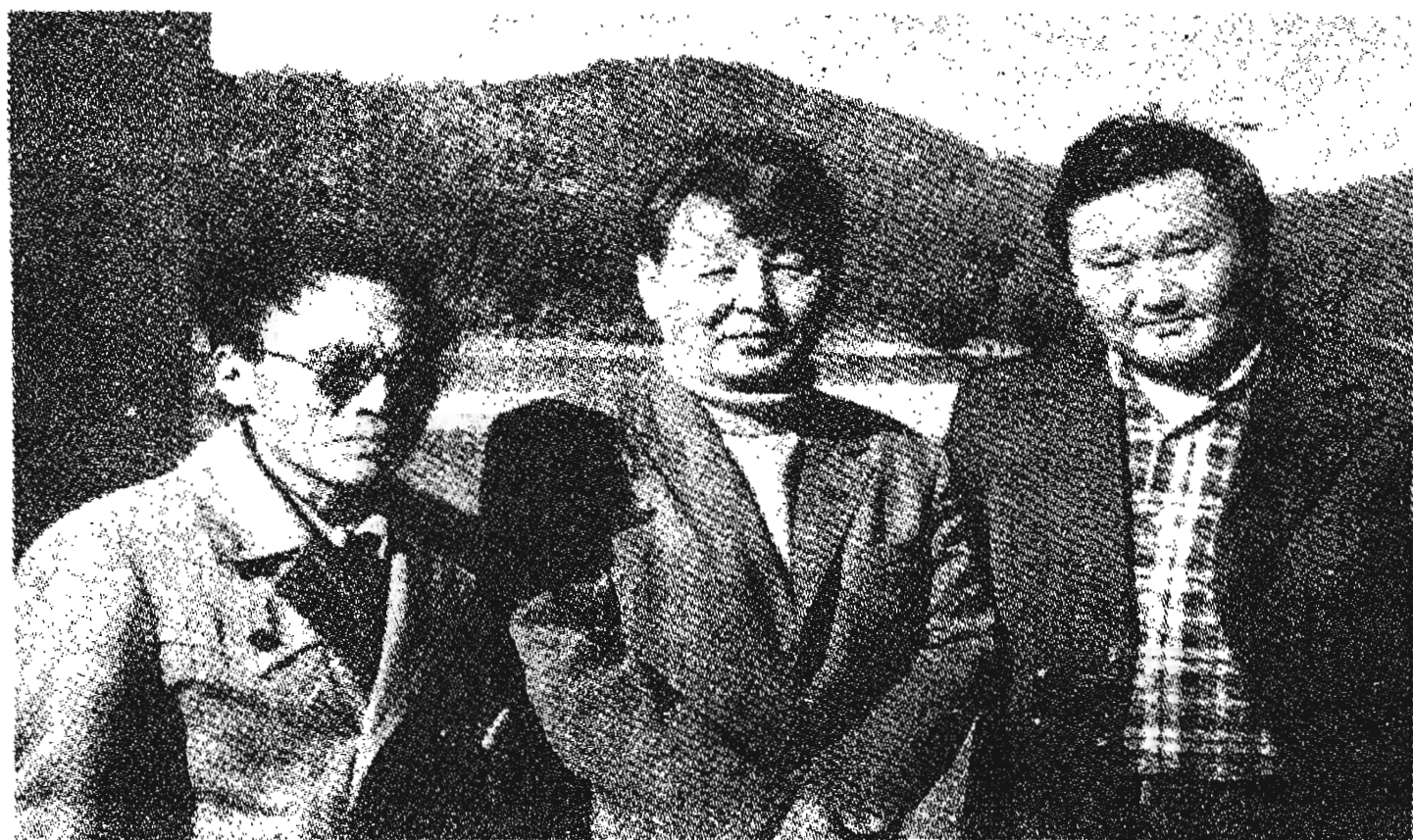
Эвенк ученайа А.Мыре-
ева, юкагир суруйааччыга
уонна ученайа Г.Н.Курилов,
эвен поэта уонна ученайа
В.Д.Лебедев ССРС НА
Саха сиринээҕи филиалын
библиотекатыгар. 1965 с.

Хотугу дойду эдэр суруйааччыларын бөлөҕө
Дьокуускайдааҕы телестудияҕа. 1964 с.

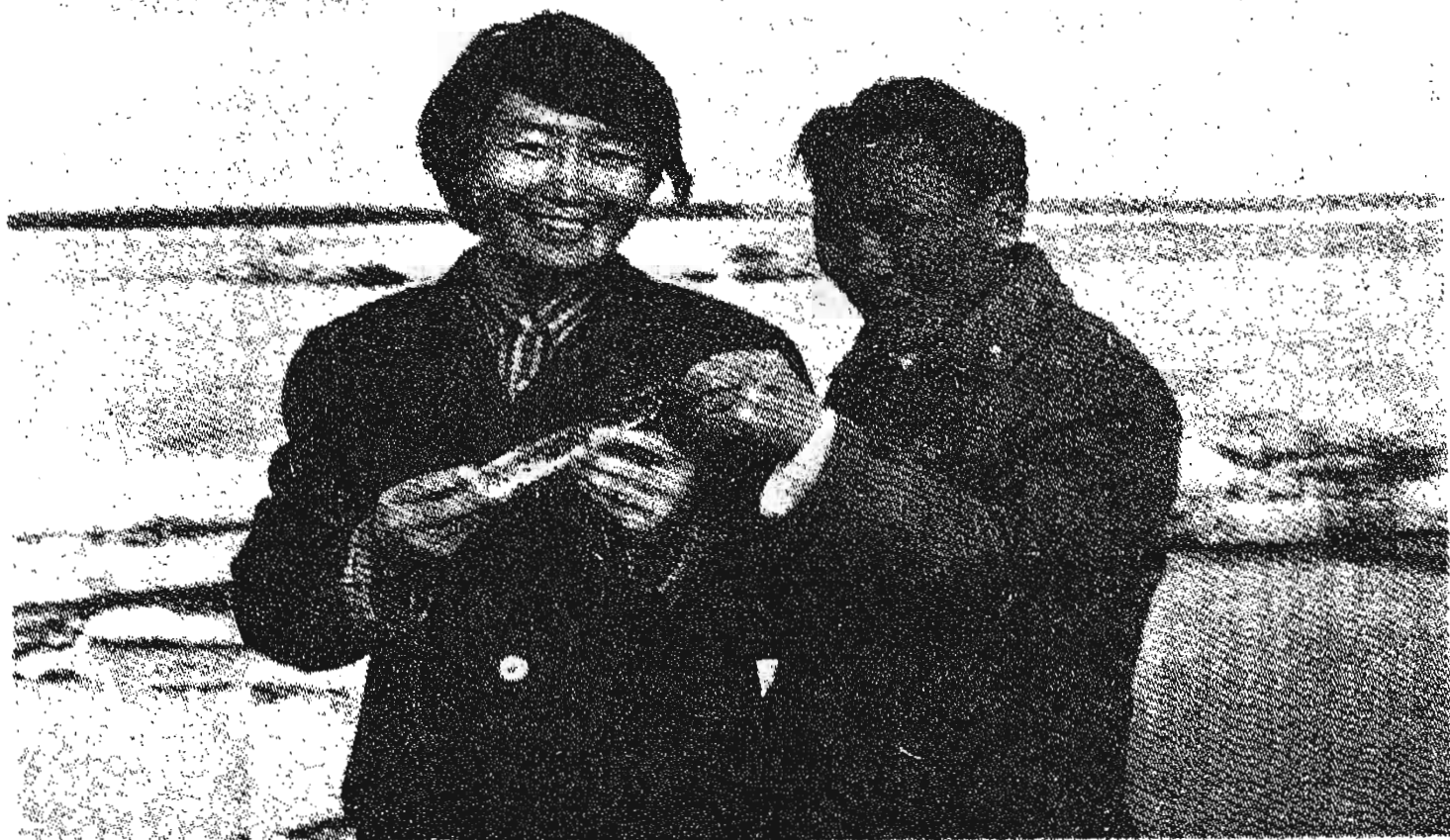
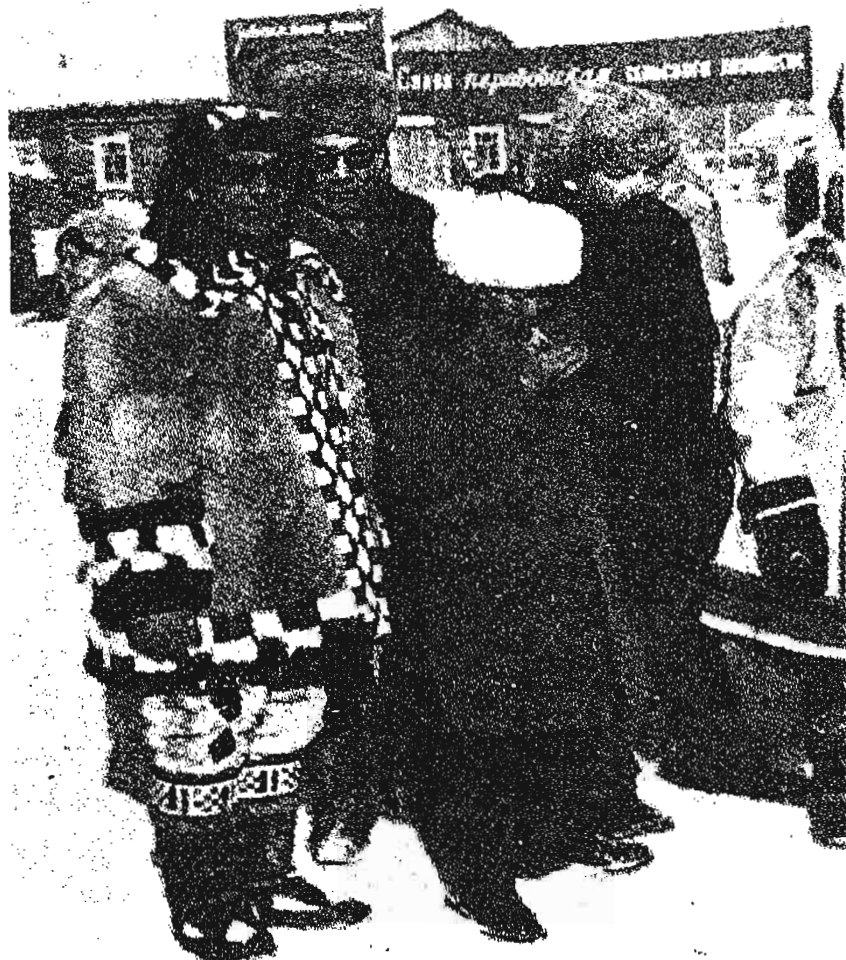

В.Д.Лебедев, эвенк суруйааччыта Н.Р.Калитин, нивх суруйааччыта
В.М.Санги Өлүөнэ өрүс кытылыгар. 1980 с.

Суруйааччылар В.Д.Лебедев, С.П.Данилов,
А.К.Михайлов. Горнай Алтай сиригэр. 1979 с.

Саха сириҥ Хотугу
норуоттарын эдэр
суруйааччыларын
семинар-мунньахтарын
кэмигэр
Улахан-Чыыстайга
“Искра” совхоз директора
Н.И.Слепцов, ССКП
райкомун I секретара
А.Ф.Старков,
“Литературная газета”
аналлаах корреспондента
И.Фоняков уонна
В.Д.Лебедев. 1974 сыл,
кулун тутар ыйа.

В.Д.Лебедев биир дойдулаабын мелодист Старковы кытта.

Хотугу норуоттар эдэр суруйааччыларын
VI сүбэ муньбахтара. 1975 сыл алтынньы ый.

Российской Федерация суруйааччыларын V съездин
үлэтин кэмигэр Кремль Георгиевской саалатыгар.